

Nr 12.

Ankom till riksdagens kansli den 10 mars 1943 kl. 1 e. m.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om vapenfria värnpliktiga, m. m., dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 22 januari 1943 dagtecknad proposition, nr 18, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga vid propositionen fogade förslag till lag om vapenfria värnpliktiga, lag om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa vapenfria värnpliktiga samt förordning angående ändrad lydelse av 20 § 1 och 2 mom. krigsfamiljebidragsförordningen den 30 juni 1942 (nr 521).

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehäft följande i anledning av densamma inom riksdagen väckta motioner, nämligen

inom första kammaren

- nr 200 av herr *Björck m. fl.*,
- » 201 » herrar *Lindblom* och *Svedberg* samt
- » 202 » herr *Brandt*, ävensom

inom andra kammaren

- nr 292 av herr *Gustafsson* i *Bogla m. fl.*,
- » 293 » » *Edberg*,
- » 294 » » *Mosesson m. fl.* samt
- » 295 » » *Hallén m. fl.*

För de i motionerna framställda yrkandena kommer redogörelse att lämnas i det följande.

Beträffande de skäl, som anförts till stöd för de genom propositionen framlagda förslagen, ävensom i fråga om de skäl, som motionärerna andragit till stöd för sina yrkanden, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i den följande framställningen, hänvisa till propositionen och motionerna.

Till utskottet hava inkommit skrivelser från Förbundets för kristet samhällsliv styrelse, Frikyrkliga samlingskommitténs arbetsutskott och Svenska ekumeniska nämnden, i vilka utvecklats liknande synpunkter som i vissa av motionerna.

De genom propositionen framlagda förslagen hava utarbetats på grundval av ett av särskilda sakkunniga — *1941 års utredning angående samvetsömma*

värnpliktiga — den 18 mars 1942 avgivet betänkande med förslag till lag om vapenfria värnpliktiga samt till lag om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa vapenfria värnpliktiga jämte vissa tillämpningsförfattningar (statens off. utredn. 1942: 15).

Över de sakkunnigas förslag ha efter remiss yttranden avgivits av överbefälhavaren, arméchefen, marinchefen, chefen för flygvapnet och flygförvaltningen, arméförvaltningens civila departement och sjukvårdsstyrelse, marinförvaltningen, överståthållarämbetet, samtliga länsstyrelser, medicinalstyrelsen, luftskyddsinspektionen, vattenfallsstyrelsen, statens brandskola, statskontoret, riksantikvarieämbetet, samtliga domkapitel, universitetskanslersämbetet efter hörande av Uppsala universitets drätselnämnd, domänstyrelsen, skogsstyrelsen, statens arbetsmarknadskommission, 1941 års hemortsförsvars-sakkunniga, riksdagens militieombudsman, svenska brandskyddsföreningen, svenska brandkårens riksförbund, svenska brandbefälsföreningen, svenska stadsförbundet, landskommunernas förbund samt frikyrkliga samarbetskommittén.

Beträffande innehållet i yttrandena får utskottet, i den mån detsamma ej beröres här nedan, hänvisa till propositionen.

Översikt över gällande bestämmelser.

Värnpliktig, som på grund av religiös övertygelse eller av annan jämförlig orsak hyser allvarliga samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring i den ordning, värnpliktslagen föreskriver — s. k. samvetsöm värnpliktig — kan erhålla tillstånd att på annat sätt fullgöra värnpliktstjänstgöring. Bestämmelser i ämnet ha meddelats i lagen den 12 juni 1925 (nr 338) om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, (ändrad genom lagarna 1940: 244, 1941: 287 och 1942: 39).

Avse samvetsbetänkligheterna allenast tjänstgöring med vapen, kan den värnpliktige enligt nämnda lag erhålla tillstånd att fullgöra sin tjänstgöring vid krigsmakten utan att övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition (s. k. vapenvägrare). Avse samvetsbetänkligheterna varje slag av militär tjänstgöring, kan han i stället för sådan tjänstgöring få utföra civilt arbete inom försvarsväsendet eller eljest för statens räkning (civilarbetare). Samvetsöm värnpliktig är skyldig att under fredstid tjänstgöra ett antal dagar, som med 90 för vapenvägrare och 120 för civilarbetare överstiger det sammanlagda antal dagar, varunder tjänstgöring i fredstid enligt § 27 mom. 1 värnpliktslagen skolat åligga honom. Förseelser i tjänsten av civilarbetare bestraffas enligt särskild lag, där ej civilarbetaren jämlikt strafflagen för krigsmakten lyder under sistnämnda lag. Vapenvägrare lyder under strafflagen för krigsmakten.

Intill år 1940 prövades samtliga ansökningar om tjänstgöring såsom samvetsömma av inskrivningsrevisionerna. Åren 1940 och 1941 prövades i samband med inskrivningen gjorda ansökningar av inskrivningsrevisionerna, övriga ansökningar av Konungen. Från och med år 1942 avgöras — sedan inskrivningsrevisionerna avskaffats genom 1941 års värnpliktslag — alla ansökningar av Konungen.

Allmänna synpunkter.

Vid den tid då lagstiftningen om samvetsömma värnpliktiga tillkom syntes det naturligt att betrakta spørgsmålet om de samvetsömmas tjänstgöringsskyldighet mot bakgrunden av den fredliga utveckling man då emotsåg. Detta betraktelsesätt blev också avgörande vid utformningen av lagreglerna, varvid det förutsattes, att arten av de samvetsömmas tjänstgöring kunde bliva föremål för omprövning efter ett krigsutbrott. Senare lagändringar ha ej rubbat detta grunddrag i lagstiftningen.

De sakkunniga erinra emellertid om att det moderna krigets art gjort det nödvändigt att i tid förbereda de olika krigsuppgifterna för att, såsom det i direktiven för utredningen uttrycktes, i ett kritiskt läge improvisationer icke skulle behöva tillgripas. Även om man i lagstiftningen skulle taga något mindre hänsyn till samvetsbetänkligheter mot en eller annan form av tjänstgöring än som till äventyrs kunde vara möjligt under fredliga förhållanden, skulle det vara till ojämförligt större skada för de samvetsömma, om man under krig nödgades taga dem i anspråk för andra uppgifter än dem, för vilka de förut avsetts. Man torde nämligen kunna utgå från att personliga samvetsskäl icke kunde påräkna synnerlig hänsyn vid en omprövning av de samvetsömmas förhållanden i samband med ett krigsutbrott.

Den år 1940 under spända utrikespolitiska förhållanden genomförda lagändring, enligt vilken civilarbetare kunde sysselsättas inom försvarsväsendet, hade icke inneburit någon avvikelse från den princip, för vilken 1925 års lag gäve uttryck, nämligen hänsyn inom rimliga gränser till samvetsskäl. Lagstiftningen vore ett uttryck för en kompromiss mellan två intressen, nämligen samvetsfrihetens anspråk på hänsyn och statens krav på att medborgarna, som åtnjöte dess skydd, skulle deltaga i dess värnande. Med den princip, åt vilken lagstiftningen gäve uttryck, kunde väl förenas, att den ökning i styrkan av statens krav på medborgarna, som vore en följd av det farofyllda tidsläget, vållade rubbning i balansen mellan ifrågavarande intressen. Det vore emellertid uppenbart, att, därest man kunde för de samvetsömma finna med den väpnade krigstjänsten ur samhällets synpunkt någorlunda jämförliga uppgifter, de ökade samhällskraven ej behöfde medföra en inskränkning i respekterandet av den enskilda samvetsfriheten.

I det nutida totala kriget vore det från synpunkten av största möjliga effektivitet önskvärt att personer, vilkas psyke gjorde dem olämpliga till vapentjänst, bereddes tillfälle att fullgöra annan tjänst. Staten borde därför tillmötesgå önskemål från sådana värnpliktiga, vilkas samvete uppreste sig mot att göra viss form av krigstjänst, genom att tillåta dem att i stället fullgöra annan samhällstjänst, i den mån denna prövades vara av sådan vikt, att värnpliktiga i fall av krig måste avses för den. En ovillkorlig förutsättning för ett sådant hänsynstagande måste emellertid enligt de sakkunnigas mening vara, att den enskilde i sina krav på undantagsställning ej ginge utöver de gränser, som förnuft och etik uppställde. Var dessa gränser ginge måste med det resonemang, som förts, tillkomma staten och icke den enskilde att avgöra.

Inträffade fall hade visat att, hur än gränsen droges för statens hänsynstagande till motvilja mot det ena eller andra yttre tecknet å samhörighet med försvarsmakten, det komme att finnas de, som ansåge sig böra gå över gränsen. Rent logiskt kunde en medborgare icke undandraga sig medverkan i någon form vid försvaret av samhället med mindre han ställde sig helt utanför det-samma. Möjlighet att taga hänsyn till alla de skiftningar i samvetsömheten, som ginge utöver vägran att utsläcka liv, torde näppeligen förefinnas.

I direktiven för sakkunnigutredningen hade ifrågasatts, huruvida någon anledning funnes att i lagstiftningen skilja mellan olika grader av samvetsömhets. De sakkunniga besvarade denna fråga nekande. Rätten att av samvetssskäl slippa bruka vapen borde bibehållas i lagen men icke någon rätt att undandraga sig att i annan form medverka till samhällets försvar. Staten borde utgå ifrån att den, som på grund av samvetssskäl vunnit befrielse från att bära vapen, skulle med största villighet fullgöra varje av syftet att hjälpa medmänniskor eller skydda egendom präglad uppgift, vilken klädsel eller yttre ram i övrigt denna verksamhet än kunde hava. De sakkunniga föreslogo i enlighet härmed, att den i nuvarande lagstiftning gjorda uppdelningen på civilarbetare och s. k. vapenvägrare skulle upphöra.

Beträffande terminologin ha de sakkunniga för hela den kategori, varom fråga är, föreslagit beteckningen vapenfria värnpliktiga.

Föredragande departementschefen, statsrådet Sköld, har i propositionen anfört bland annat följande:

»Den allmänna värnpliktens bärande idé är att försvaret är en hela folkets gemensamma angelägenhet och att försvarsbördan skall fördelas såvitt möjligt likformigt och även i övrigt rättvist. Den särskilda lagstiftningen till förmån för dem som hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring innebär ett avsteg från denna princip, vilket praktiskt taget saknar motsvarighet på andra områden. Den undantagsställning ifrågavarande grupp medborgare tillerkänts är ur samhällets synpunkt att uppfatta som en eftergift och måste för därav berörda betraktas som en förmån, betingad av den svenska samhällsordningens respekt för individens frihet och möjliggjord därigenom att de undantagssökandes antal är ringa i jämförelse med antalet av dem som lojalt fullgöra den egentliga värnpliktstjänstgöringen. I samma mån som antalet undantagssökande ökas och svårigheterna att nyttiggöra dessa för riksförsvaret på grund därav uppkomma måste betänkligheterna mot undantagslagstiftningen växa i styrka. Utredningen ger emellertid vid handen, att såvitt nu kan överblickas möjligheter föreligga att taga samvetsömma i anspråk för vissa uppgifter, för vilka till vapentjänst dugliga i annat fall måste i viss utsträckning avses. Då sålunda för närvarande landets värnkraft icke mer avsevärt försvagas vid ett godtagande av samvetssskäl som grund för befrielse från vanlig värnpliktstjänstgöring, anser jag mig böra — — — biträda utredningens förslag att de, vilkas samveten uppresa sig mot att i krigstjänst bruka vapen, alltjämt må på vissa villkor vinna befrielse därifrån. Vid lagstiftningens utformning liksom vid dess tillämpning måste emellertid ständigt hållas för ögonen,

att undantagslagstiftningen rubbar den allmänna och lika värnplikten, varför dess verkningar så vitt möjligt böra begränsas genom att tjänstgöring i den ordning denna lagstiftning angiver motverkas och återgång till värnplikts-tjänstgöring i vanlig ordning underlättas. Visar det sig i tillämpningen att samvets-skäl åberopas och respekteras i sådan omfattning att försvarets effektivitet sättes i fara eller en för tung börda lägges på dem, som förbehållslöst fullgöra sin skyldighet beträffande rikets väpnade försvar, måste enligt min mening frågan om undantagslagstiftningens fortsatta bestånd upptagas till förnyat övervägande.

I princip har jag intet att erinra mot de sakkunnigas uppfattning att anledning icke längre föreligger att göra skillnad mellan civilarbetare och vapen-vägrare.»

I motionerna I: 201 och II: 294, vilka äro likalydande, har gentemot departementschefens ovan intagna uttalande, att frågan om det fortsatta beståndet av undantagslagstiftningen för de samvetsömma måste under vissa förhållanden upptagas till förnyat övervägande, hävdats, att det medgivande som statsmakterna gjorde åt de lojala medborgare, som benämndes vapenfria värnpliktiga, borde vara reservationslöst, såvitt de reservationslöst fullgjorde sina skyldigheter. Motionärerna hava ansett, att i riksdagens svar å propositionen bör inflyta ett uttalande av nämnda innehåll.

Lagstiftningen om de samvetsömma värnpliktiga är, såsom de sakkunniga framhållit, ett uttryck för en kompromiss mellan två intressen, nämligen samvetsfrihetens anspråk på hänsyn och statens krav på att medborgarna, som åtnjuta dess skydd, skola deltaga i dess värnande. Det måste ligga i sakens natur, att en definitiv lösning av denna intressekonflikt icke kan vinnas. Utskottet delar föredragande departementschefens uppfattning om förutsättningarna för hänsynstagande till samvets-skäl såsom grund för undantagsställning i värnpliktshänseende. Enär sådana förutsättningar enligt utskottets mening föreligga även under nuvarande förhållanden, tillstyrker utskottet en lagstiftning i enlighet med de i propositionen föreslagna principerna.

Utskottet.

Villkor för befrielse från egentlig värnpliktstjänstgöring.

I nu gällande lagstiftning uppställas såsom villkor för befrielse från egentlig värnpliktstjänstgöring, att den värnpliktige på grund av religiös övertygelse eller annan jämförlig orsak hyser allvarliga samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring i den ordning, värnpliktslagen stadgar. De samvetsbetänkligheter, vilka karakteriserats såsom med religiös övertygelse jämförlig orsak, pläga betecknas etiska betänkligheter.

I ett flertal motioner, senast vid 1940 års lagtima riksdag, har yrkats, att otiska betänkligheter icke vidare skulle godtagas såsom grund för befrielse från egentlig värnpliktstjänstgöring. Anledningen till dessa yrkanden torde enligt *de sakkunniga* ha varit farhågor för att under dessa skäl lättare än under religiösa kunde dölja sig allehanda ovidkommande motiv.

De sakkunniga hade bildat sig den uppfattningen av de erfarenheter, som gjorts av arbetsledare och andra, som haft att taga befattning med samvetsömna värnpliktiga under deras tjänstgöring, att dessa farhågor icke varit grundlösa. Emellertid visade utvecklingen en minskning under senare år av etiskt samvetsömna därhän, att dessa för närvarande knappast kunde sägas spela någon roll. Då dessutom enligt de sakkunnigas mening samvetsskäl av det slag, vartill hänsyn borde tagas, knappast i djupare mening kunde uppdelas i etiska och religiösa, hade de sakkunniga ej funnit skäl att föreslå någon ändring i den hävdvunna definitionen på samvetsbetänkligheternas art.

Det syntes ligga i både statens och de verkligt samvetsömmas intresse, framhålla de sakkunniga vidare, att försvåra tillströmningen till de samvetsömmas led av sådana element, som mera lockats än av samvetsskäl nödgats intaga en negativ position i värnpliktsfrågan. Man skulle därför önska, att i fråga om arten av samvetsskäl hellre användes uttryck sådana som samvetskonflikt eller samvetnsöd, beroende på graden av den samvetso, man ansåge sig skäligen kunna fixera, då ju dessa begrepp bättre svarade mot vad saken gällde och även psykologiskt måste anses tjänliga att förhindra uppkomsten av illegitima samvetsskäl. Ställdes en människa med ett vaket samvete inför utsikten att nödgas handla mot vad detta absolut bjöde — vilket måste sägas vara tillämpligt på de samvetsömna — uppkomme icke blott allvarliga betänkligheter utan även en samvetskonflikt. Handlade vederbörande i denna situation mot sitt samvete uppstode samvetnsöd. Avsikten med den undantagsställning, lagstiftningen gäve möjlighet att bereda vissa personer i förhållande till värnpliktens fullgörande, borde enligt de sakkunnigas mening vara att förhindra, att sådan samvetskonflikt eller samvetnsöd uppkomme och icke allenast att undanröja vissa betänkligheter, även därest de vore av allvarlig art. De sakkunniga hade därför övervägt jämväl att föreslå, att lagen borde givas det innehåll, att för undantagsställning skulle krävas, att värnpliktens fullgörande i vanlig ordning skulle hos vederbörande föranleda uppkomsten av en samvetskonflikt, vars tvångsvisa lösande skulle föranleda samvetnsöd. Ehuru de sakkunniga avstått från att föreslå ändring i den definition, som vunnit burskap, hade de sakkunniga velat giva uttryck för vilken innebörd som, enligt deras mening, i förevarande sammanhang borde givas åt begreppet allvarliga samvetsbetänkligheter.

I de sakkunnigas förslag till lag om vapenfria värnpliktiga hade 1 § följande lydelse:

1 §.

Värnpliktig, som på grund av religiös övertygelse eller av annan jämförlig orsak hyser allvarliga samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring med vapen, må i stället såsom *vapenfri värnpliktig* fullgöra sin tjänstgöring i enlighet med vad nedan stadgas.

Föredragande departementschefen har under förevarande avsnitt i propositionen anfört bland annat följande:

»En av de vanskligaste uppgifterna i denna lagstiftningsfråga är att på ett tillräckligt restriktivt och för den enskilde förpliktande sätt giva uttryck åt

de betingelser under vilka befrielse från värnpliktstjänstgöring i vanlig be- märkelse må kunna ske. Utredningsmännen ha för sin del utgått från att sådan befrielse bör kunna erhållas, om vapentjänsten för vederbörande skulle för- anleda uppkomsten av en samvetskonflikt, vars tvångsvisa lösande skulle medföra samvetsnöd. Mot denna bestämning synes intet vara att i och för sig erinra. Det förtydligandet synes dock vara på sin plats, att den som anser sig berättigad, kanske till och med förpliktad, att använda vapen för att främja sina egna, sin grups eller sin sekts mål men hyser betänkligheter mot att använda vapen till försvar för samhället, icke bör åtnjuta dess respekt för betänkligheter mot värnpliktstjänstgöring.

För befrielse från tjänstgöring med vapen bör vidare krävas, att den värn- pliktige är beredd att i annan form än genom vapentjänst stödja samhället och dess försvarsmakt. Fall ha förekommit, att tillstånd sökts och erhållits till tjänstgöring i den för samvetsömna stadgade ordningen men att vederbörande efter tillståndets erhållande vägrat utföra anvisat arbete. Av dem, som be- gära vapenfri tjänst, bör därför krävas en försäkran om villighet att fullgöra tjänst i den ordning som i lagen stadgas. Bestämmelse härom bör införas i tillämpningsföreskrifterna.

Av vad jag nu anfört följer att jag icke kan ansluta mig till den uppfatt- ningen, att endast på religiösa överväganden grundade motiv för befrielse från vapentjänstgöring skola tillerkännas giltighet. Jag delar de sakkunnigas mening, att de etiska samvetsbetänkligheter, till vilka hänsyn bör tagas, icke i djupare mening kunna skiljas från religiösa och håller före, att även en på uppriktig övertygelse buren åsikt bör i detta sammanhang visas hänsyn. Korrektiv mot missbruk får åstadkommas genom införande av tjänligare metoder för pröv- ning av samvetsbetänkligheterna. — — — Prövningen i varje enskilt fall måste avse att utröna, huruvida den individuella övertygelsen är sådan att befrielse från tjänstgöring med vapen bör erhållas. Det förhållandet att, på sätt de sakkunniga utrett, sammanslutningar kunna finnas vilka i sin för- kunnelse uppmana till värnpliktsvägran av grunder, som ansetts icke förtjäna samhällets hänsyn, får således icke medföra att varje värnpliktig, som be- finnes vara knuten till sådan sammanslutning, utan vidare anses icke böra erhålla befrielse från värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning men måste tyd- ligen vara en omständighet av stor vikt vid utredningen av det enskilda fallet.

Med hänsyn till vad sålunda anförts föreslår jag, att värnpliktig, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, må såsom vapen- fri värnpliktig fullgöra värnpliktstjänstgöring i enlighet med de särskilda bestämmelser, som i lagen stadgas. — — — Anmärkas må, att det av de sak- kunniga använda uttrycket värnpliktstjänstgöring med vapen i lagförslaget ersatts med uttrycket bruk av vapen mot annan för att tvekan icke skall råda om att den som icke vill försvara sitt land men väl är beredd att för annat ändamål mot annan bruka vapen ej omfattas av lagen.»

1 § i förslaget till lag om vapenfria värnpliktiga har redigerats i enlighet med vad sålunda anförts.

I de likalydande *motionerna I: 201 och II: 294* har beträffande definitionen av samvetsbetänkligheternas art framhållits, att en person, som av samvets-skäl ej ansåge sig kunna fullgöra värnpliktstjänstgöring med vapen men vore i stånd att bruka vapen för att rädda en värnlös från en våldsverkare, enligt den i propositionen föreslagna formuleringen skulle falla utanför de vapenfrias krets. På grund härav ha motionärerna ifrågasatt, huruvida den i propositionen föreslagna bestämningen om vad som skall förstås med vapenfri värnpliktig är bättre än den av de sakkunniga föreslagna. Motionärerna ha emellertid medgivit, att lagen ej bör omfatta sådana personer, som förklara sig ej kunna bruka vapen till fosterlandets försvar men äro redo att bruka vapen för att införa en annan samfundsordning.

Utskottet.

Att i lagtexten fastställa en begreppsbestämning av de samvetsskäl, som kunna grunda frihet från egentlig värnpliktstjänstgöring, så att bestämningen täcker alla avsedda fall, stöter på stora svårigheter. Den av de sakkunniga tolkningsvis lämnade, i propositionen inarbetade karakteristiken av samvetsbetänkligheternas art torde emellertid principiellt vara att föredraga framför den bestämning, som kommit till uttryck i de sakkunnigas förslag till 1 § i lagen om vapenfria värnpliktiga. Utskottet delar uppfattningen, att den som anser sig berättigad att använda vapen för att främja sina egna, sin grups eller sin sekts mål men hyser betänkligheter mot att använda vapen till försvar för samhället, icke bör åtnjuta dess respekt för betänkligheter mot värnpliktstjänstgöring.

Med den i propositionen föreslagna formuleringen av 1 § i lagen om vapenfria värnpliktiga kan dock tvekan uppstå i fall som det av motionärerna angivna, nämligen då en person, som av samvetsskäl ej anser sig kunna fullgöra värnpliktstjänstgöring med vapen, känner sig i stånd att bruka vapen för att rädda en värnlös från angrepp från en våldsverkare. En sådan person skulle med en rigorös tolkning av paragrafens ordalydelse aldrig kunna beviljas tillstånd till vapenfri tjänst. Enligt utskottets mening kan det emellertid knappast befaras, att lagrummet i tillämpningen kommer att givas en sådan tolkning, att från lagens tillämpningsområde principiellt uteslutes den som i ett dylikt nödläge skulle kunna känna sig nödgad att gripa till vapen.

Överföring till vapenfri tjänstgöring av redan inskriven värnpliktig.

Enligt nuvarande lagstiftning kan tillstånd till tjänstgöring såsom samvetsöm medgivas jämväl redan inskriven värnpliktig. Sådant ärende prövas av Kungl. Maj:t. Enligt lagen skola *synnerliga skäl* föreligga för att ansökning skall bifallas, vilket endast må ske för *särskilt fall*.

De sakkunniga, vilka icke i detta hänseende förutsatt någon ändring i princip i nu gällande ordning, ha framhållit, att förarbetena till den nuvarande lagstiftningen icke giver någon ledning vid bedömandet av vilka synnerliga skäl statsmakterna avsett. Tillämpningen syntes giva vid handen, att kraven icke kunnat upprätthållas. Sålunda hade under åren 1939—1941 icke

mindre än 2,174 redan inskrivna värnpliktiga erhållit tillstånd till tjänstgöring såsom samvetsömma. Skälen för undantagsställning kunde icke gärna vara andra än samvetsömma och det borde för alla berörda, sålunda icke allenast för redan inskrivna värnpliktiga, gälla, att dessa skäl måste vara av den djupaste och allvarligaste art för att någon hänsyn skulle tagas till dem.

Överbefälhavaren har ansett sig icke kunna tillstyrka, att överföring till vapenfri tjänst skall kunna ske såväl under som efter första tjänstgöringens slut.

Icke heller *arméchefen* har ansett, att tillstånd till vapenfri tjänst bör kunna givas redan inskrivna värnpliktiga. Såsom skäl för denna ståndpunkt har angivits *dels* risken för att ifrågavarande personer kunde drivas av rädsla eller feghet, *dels* ock att det ur militär synpunkt måste anses vara ytterst ofördelaktigt att utbildade värnpliktiga skulle kunna undandragas de stridande förbanden för att i stället utnyttjas i befattningar som väl kunde fyllas av icke soldatutbildad personal.

Föredragande departementschefen har i denna del anfört:

»Utan tvekan är det ur statens synpunkt betänkligare att en värnpliktig, som fullgjort en del eller rent av hela sin fredstjänstgöring, överföres till vapenfri värnpliktstjänstgöring än då så sker med en yngling, som ännu icke erhållit någon utbildning. De invändningar mot utredningsmännens förslag om bibehållande i princip av möjligheterna att även efter inskrivningen erhålla sådan överföring, som anförts av överbefälhavaren och arméchefen, äro med hänsyn därtill icke obefogade. För egen del finner jag dock i likhet med utredningsmännen det icke gärna möjligt att, utan uppgivande av den princip, som ligger till grund för lagstiftningen på detta område, enbart till inskrivningstillfället begränsa möjligheterna till befrielse från vapentjänstgöring. Då jag på grund härav i likhet med de sakkunniga förutsätter, att befrielse från vapentjänstgöring skall kunna förekomma även efter inskrivningen, utgår jag emellertid från att en ingående prövning kommer att ägnas dessa fall, vilka — något som varit av betydelse vid mitt ställningstagande — ej sällan torde med hänsyn till vederbörandes ålder erbjuda förhållandevis större möjligheter till objektiva bedömning än vad fallet är i fråga om värnpliktiga i inskrivningsåldern.»

Mot vad som föreslagits i detta avsnitt har utskottet intet att erinra.

Utskottet.

Tjänstgöringens längd.

1941 års värnpliktslag ålägger huvuddelen av de värnpliktiga 450 dagars fredstjänstgöring. Vissa värnpliktiga äro skyldiga att därutöver tjänstgöra 180 dagar eller 360 dagar. Under vissa betingelser tillkomma en eller flera beredskapsövningar om sammanlagt högst 180 dagar.

Alltifrån 1920 års lagstiftning har ansetts, att de samvetsömmas tjänstgöringstid bör vara längre än övningstiden för övriga värnpliktiga. På denna

väg ha rimliga garantier mot simulation av samvetsbetänkligheter kunnat skapas. I enlighet med lagstiftningens konstruktion ha bestämmelserna tagit sikte endast på fredsförhållanden. På grund av att värnpliktstjänstgöringen för olika kategorier av vanliga värnpliktiga varit olika lång ha svårigheter förelagat att utmäta tjänstgöringstillägget någorlunda rättvist.

Såsom av det föregående framgår äro under nuvarande förhållanden samvetsömma skyldiga att under fredstid tjänstgöra ett antal dagar, som för vapenvägrare med 90 och för civilarbetare med 120 dagar överstiger vanlig värnpliktstjänstgöring.

I en till de sakkunniga överlämnad skrivelse till Kungl. Maj:t har riksdagens militieombudsman anfört bland annat följande:

Den omedelbara risken för krigshandlingar innebär säkerligen för de flesta till krigstjänstgöring inkallade en ökad påfrestning. För många värnpliktiga kan det därför te sig lockande att mobilisera sina samvetsbetänkligheter i stället för att underkasta sig dessa påfrestningar. Redan den synpunkt som vunnit beaktande vid lagens tillkomst, nämligen simulationens motarbetande, torde därför kunna åberopas till stöd för krav därpå att de samvetsömma värnpliktigas krigstjänstgöring bör vara förenad med en förlängning som är proportionsvis större än förlängningen av fredstjänstgöringen. — — —

Ur samhällets synpunkt sett ligger det intet orimligt däri att staten, ehuru den tillåter de samvetsömma att själva välja formen för sin tjänstgöring, dock kräver att genom deras insatser nyttigt resultat skall vinnas åt staten. Då de samvetsömma ofta måste sysselsättas med mindre angelägna arbeten, bör man härur kunna härleda kravet på en till tiden mera omfattande arbetsprestation. Jämväl en annan sida av detta spörsmål bör beaktas. Under vanliga fredliga förhållanden medför de samvetsömmas befrielse från militärutbildning icke någon ökad belastning för andra medborgargrupper. Under de nu rådande förhållandena måste däremot en sådan ökning av de övrigas bördor konstateras. Tjänstgöringen för beredskapens upprätthållande kommer nämligen att fördelas på ett minskat antal värnpliktiga, och på varje inkallad måste i genomsnitt falla en något ökad tjänstgöringstid.

De sakkunniga hava föreslagit, att vapenfria värnpliktiga skola vara skyldiga att för sin utbildning tjänstgöra under 120 dagar utöver den tid, som anges i 27 § 1 mom. A värnpliktslagen, ävensom att fullgöra beredskapsövning enligt bestämmelserna i 2 mom. samma lagrum.

Till stöd härför ha de sakkunniga anfört bland annat följande:

Det är icke nödvändigt att för erhållande av rättvisa beräkna tillägget i procent. Ett absolut tillägg synes de sakkunniga ur tillämpningssynpunkt lämpligare. Till utgångspunkt synes rimligen böra läggas den för huvuddelen av de värnpliktiga bestämda tjänstgöringstiden. Å ena sidan bör tillägget icke vara så långt, att det kan anses utgöra eller för de samvetsömma framstå såsom ett straff. Å andra sidan bör det utgöra en såvitt möjligt betryggande garanti mot simulation. — — — I den mån de samvetsömmas uppgifter och tjänstgöringsförhållanden komma att i värde för samhället närma sig övriga värnpliktigas, blir ett mycket långt tillägg mindre motiverat. Efter övervägande av dessa och andra på frågan inverkan synpunkter, bland annat kostnadsfrågan, hava de sakkunniga stannat för att föreslå ett tjänstgöringstillägg för samtliga samvetsömma av 120 dagar. De samvetsömmas tjänstgöringstid i fred skulle sålunda utgöra (450 + 120 =) 570 dagar. Här-

utöver skulle de samvetsömma under samma betingelser som övriga värnpliktiga vara skyldiga att fullgöra beredskapsövningar. Hur tjänstgöringstiden skall fördelas torde böra bliva beroende på, vad som kan lämpa sig för den tjänst, till vilken de samvetsömma uttagas, samt ankomma på Kungl. Maj:t att närmare bestämma.

I fråga om förstärkt försvarsberedskap gälla av naturliga skäl icke några särskilda lagbestämmelser om tjänstgöringstider i allmänhet. 28 § i 1941 års värnpliktslag stadgar att, då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver, Konungen må, efter statsrådets hörande, till tjänstgöring inkalla samtliga värnpliktiga eller värnpliktiga till det större eller mindre antal, som finnes behöfligt. Erfordras i fall, då icke samtliga värnpliktiga inkallats till sådan tjänstgöring, att de värnpliktiga äro inkallade under längre tid, skall inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas.

De sakkunniga hava föreslagit, att jämväl vapenfria värnpliktiga må inkallas till tjänstgöring, om inkallelser av värnpliktiga beslutas med tillämpning av 28 § värnpliktslagen. Någon i lagen bestämd förlängning av de vapenfrias beredskapstjänstgöring har icke upptagits i de sakkunnigas förslag.

Till motivering av denna ståndpunkt ha de sakkunniga yttrat följande:

Det synes rimligt att, på sätt militieombudsmannen gjort, låta synpunkter från det aktualiserade krigsfallet träda mera i förgrunden än eljest, då det gäller bestämmandet av tiden för beredskapstjänstgöring. Såsom militieombudsmannen framhållit, har de samvetsömmas befrielse från militär utbildning medfört, att tjänstgöringen kommit att fördelas på ett minskat antal värnpliktiga, varigenom på varje inkallad i genomsnitt måst falla en något ökad tjänstgöringstid. Ur detta förhållande kan tydligen med visst fog härledas krav på att de samvetsömma åläggas längre beredskapstjänstgöring än övriga värnpliktiga. Detta spørsmål sammanhänger i viss mån med en väsentligt mera omfattande fråga av principiell natur, nämligen om differentiering av inkallelseperiodernas längd med hänsyn till de med olika tjänstgöringsformer förenade större eller mindre svårigheterna och strapatserna. Vissa skäl tala onekligen för att en lättare beredskapstjänst finge uppvägas av längre tid. På grund av förhållanden, på vilka de sakkunniga icke anse sig hava anledning att ingå, skulle en dylik differentiering, mot vilken utan tvivel även principiella skäl kunna anföras, möta stora praktiska svårigheter att genomföra. I den mån samvetsömma komma att användas för uppgifter, för vilka i annat fall måst, eller i varje fall såvitt möjligt bort användas värnpliktig personal, blir kravet på längre beredskapstjänstgöring för de samvetsömma mindre motiverat. De sakkunniga, som med sina i det följande närmare angivna förslag till tjänstgöringens ordnande för denna kategori värnpliktiga bland annat syfta till att göra tjänstgöringen i möjligaste mån jämförbar med övriga värnpliktigas, hava icke funnit skäl föreligga att genom generella bestämmelser förlänga beredskapstjänstgöringen för de samvetsömma i allmänhet i förhållande till sådan tjänstgöring för övriga värnpliktiga.

Beträffande en viss grupp samvetsömma föranleda dock samma skäl, som påkallat förlängning av fredstjänstgöringen för denna kategori, nämligen förhindrande av simulation, ett undantag.

De sakkunniga avse de äldre värnpliktiga, vilka fullgjort fredstjänstgöring i vanlig ordning men vilkas samvetsbetänkligheter aktualiserats inför ett krigshot. Chefen för armén har givit uttryck för den uppfattningen att någon hänsyn över huvud icke bör tagas till de samvetsbetänkligheter, som anmälts

först efter inskrivningen. Ehuru det ur försvarets synpunkt uppenbarligen framstår såsom alldeles särskilt allvarligt, att krigsmakten nödgas avstå från att i vapentjänst nyttja vissa därtill redan utbildade värnpliktiga, hava de sakkunniga icke kunnat biträda chefens för armén nyssnämnda uppfattning. Det är emellertid uppenbart att förhindrande av simulation framstår såsom alldeles särskilt angeläget i nu ifrågasatt fall. Med hänsyn till ovannämnda speciella omständigheter torde det vara befogat att ålägga värnpliktiga, som efter fredstjänstgöring i vanlig ordning erhållit tillstånd till tjänstgöring såsom samvetsömma, ett tjänstgöringstillägg utöver den tilläggstjänstgöring om 120 dagar, som skall fullgöras av alla värnpliktiga, vilka erhållit sådant tillstånd. Att därvid utgå från den genomsnittliga tjänstgöringstiden för de i vapen tjänstgörande, vilket i direktiven ifrågasatts, vore utan tvivel i princip lyckligt. Svårigheterna att vid varje tidpunkt fastställa nämnda genomsnitt torde emellertid icke göra detta praktiskt möjligt. Av olika skäl växlar nämligen tjänstgöringstiden för de till beredskapstjänst inkallade högst väsentligt. Det torde emellertid icke vara ogörligt att i tillämpningen tillse, att nu ifrågasatt grupp samvetsömma få fullgöra beredskapstjänst under längre tid än flertalet andra värnpliktiga. Av psykologiska skäl synes böra offentliggen meddelas, att detta kommer att vara en princip vid bestämmandet av inkallelserna. Lämpligen torde även böra i kommandoväg meddelas, att vid olika tidpunkter eventuellt fixerade högsta dagantal för den beredskapstjänstgöring, till vilka värnpliktiga av vederbörande myndigheter få inkallas, må överskridas med en tredjedel, då det gäller nu omhandlade kategori samvetsömma.

I annat sammanhang föreslå de sakkunniga omprövning av vissa nu gällande tillstånd till tjänstgöring såsom samvetsöm. Ovissheten om vilken utbildning den samvetsömme kommer att få, vars tillstånd återkallas, måste uppenbarligen verka återhållande på dem, som inför utvecklingen kommit att tveka om hållbarheten av sin tidigare position. Visserligen torde det vara tvivel underkastat, om det i varje enskilt fall kan vara önskvärt att utbilda en samvetsöm, som i denna sin egenskap erhållit en fullgod utbildning för en viktig uppgift, för en annan. Icke desto mindre torde det i princip vara välmotiverat, att på allt sätt underlätta den utveckling, som tagit sig formen av att ett icke obetydligt antal samvetsömma begärt att få tjänstgöra i vanlig ordning.

De sakkunniga vilja av anförda och andra skäl därför uttrycka det önskemålet, att beredskapstjänstgöringens längd för förutvarande samvetsömma värnpliktiga, vilkas tillstånd återkallas, måtte så bestämmas att vederbörande kommer i fördelaktigare läge, än om han kvarstått såsom samvetsöm. Det synes lämpligt att beredskapstjänstgöringen för förutvarande samvetsömma tills vidare begränsas till den grundläggande militärutbildning, som i kommandoväg bestämmes.

3 § i de sakkunnigas förslag till lag om vapenfria värnpliktiga hade följande lydelse:

3 §.

Vapenfri värnpliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra under 120 dagar utöver den tid, som anges i 27 § 1 mom. A värnpliktslagen, ävensom att fullgöra beredskapsövning enligt bestämmelserna i 2 mom. samma lagrum.

Beslutas med tillämpning av 28 § värnpliktslagen inkallelse av värnpliktiga må jämväl de vapenfria värnpliktiga inkallas till tjänstgöring.

Av de över förslaget avgivna yttrandena förtjänar *riksdagens militieombudsmans* särskild uppmärksamhet. Militieombudsmannen finner det tveksamt, om utredningen träffat det rätta i fråga om krigstjänstgöringens längd. Redan vid tillkomsten av 1940 års ändringar i lagen om de samvetsömna hade framhållits, att det ofta vore motiverat att inkallelserna till krigstjänstgöring för de samvetsömnas del bleve av längre varaktighet än för de värnpliktiga i gemen. Starka skäl, i synnerhet sådana av psykologisk art, torde tala för att principen om förlängd tjänstgöring för de vapenfria borde genomföras även beträffande krigstjänstgöringen.

Det hade ofta framhållits, särskilt från militärt håll, att övergång till vapenfri tjänst borde motverkas när det gällde värnpliktiga som redan utbildats i vapentjänst. I stället borde återgång till vapentjänst främjas. Principen om förlängd krigstjänstgöring borde kunna komma till uttryck på sådant sätt att den ständigt verkade i rätt riktning. Därest förlängningen endast drabbade fredstjänstgöringen kunde den, sedan den värnpliktige fullgjort tilläggstjänstgöringen, snarare verka i motsatt riktning. Den värnpliktige kunde ju säga sig att han, sedan han utstått olägenheten med den vapenfria tjänsten, framdeles endast hade förmåner att vänta av sin undantagsställning. Han torde därför vara föga benägen att revidera sin uppfattning eller att, om han ändrat åskådning, låta detta komma till uttryck.

Då krigstjänstgöringens längd rättade sig efter behovet, komme den i regel att avse obestämd tid. I överensstämmelse härmed vore det svårt att bestämma fasta tillägg till krigstjänstgöringen. En annan, av utredningen själv anvisad utväg stode dock öppen, nämligen att införa en omräkningsnorm för jämförelse mellan vapenfri tjänst och vanlig krigstjänstgöring. Såsom norm torde man kunna godtaga utredningens jämförelsetal (4:3). Vapenfria värnpliktiga i sjukvårdstjänst torde dock böra jämföras med vanliga värnpliktiga. Möjligen borde detsamma gälla i fråga om vapenfria värnpliktiga i luftskyddstjänst. När det gällde expeditions-, handräcknings- eller arbetstjänst syntes hinder icke möta att en omräkning verkställdes, så att fyra dagars vapenfri tjänst ansåges motsvara tre dagars värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning. Av psykologiska skäl syntes det vara lämpligt att rätten till omräkning och normen för denna fastsloges i lagen, så att de samvetsömna visste vad de hade att rätta sig efter.

I fråga om tjänstgöringstidens längd har *föredragande departementschefen* anfört:

Enighet råder i stort sett om att vapenfria allt fortfarande böra åläggas skyldighet att fullgöra längre tjänstgöring i fred än värnpliktiga i allmänhet. Även jag ansluter mig till denna uppfattning. Delade meningar ha däremot försports rörande tjänstgöringstidens längd. För egen del finner jag i likhet med vissa av de hörda myndigheterna det av de sakkunniga förordade tjänstgöringstillägget av 120 dagar — sett i jämförelse med den värnpliktiga i allmänhet åliggande tjänstgöringsskyldigheten av 450 dagar — knappast vara tillräckligt för att avhålla från missbruk av den undantagslagstiftning, varom här är fråga. Med hänsyn härtill vill jag förorda en förlängning av tilläggstjänstgöringen för de vapenfria till 150 dagar eller alltså till en tredjedel av tjänstgöringstiden för värnpliktiga i allmänhet. De vapenfria värnpliktigas utbildningstid skulle sålunda komma att i allmänhet uppgå till

600 dagar. Det torde böra ankomma på Kungl. Maj:t att förordna om denna utbildningstids uppdelning i lämpliga perioder. I regel torde uppdelningen, i anslutning till för armén gällande bestämmelser, böra bliva i en första tjänstgöring om $(360 + 120 =)$ 480 dagar samt två repetitions- och en efterutbildningsövning, envar om $(30 + 10 =)$ 40 dagar. Såsom jämväl av de sakkunnigas motivering framgår torde tilläggstjänstgöringen böra åligga envar vapenfri värnpliktig, således oavsett om denne erhåller tillstånd till vapenfri tjänst före, under eller efter det han fullgjort honom eljest åliggande tjänstgöring. Även värnpliktig, vars skyldighet att fullgöra värnpliktstjänstgöring i fredstid upphört och som erhåller tillstånd till vapenfri tjänst, bör ha att fullgöra tjänstgöringstillägget.

Jag inser till fullo de svårigheter som föranlett de sakkunniga att avstå från att föreslå generella bestämmelser rörande förlängd beredskapstjänstgöring för de samvetsömma i allmänhet. Dessa svårigheter framtråda emellertid med samma styrka vid genomförande av de sakkunnigas förslag att förlängning likväl skulle ske för dem, vilkas samvetsbetänkligheter aktualiserats inför ett krigshot. Då jag i likhet med militieombudsmannen anser vägande skäl föreligga att bestämma krigs-(beredskaps-)tjänstgöringen för vapenfria så att såvitt möjligt i varje läge en övergång från vapenfri tjänst till vapentjänst för vederbörande kommer att te sig förmånlig, vill jag förorda, att jämväl vid inkallelse av värnpliktiga med tillämpning av 28 § värnpliktslagen för de vapenfrias vidkommande räknas med en förhållandevis längre inkallelseperiod. Av samma skäl bör, enligt min mening, jämväl beredskapsövning jämlikt 27 § 2 mom. värnpliktslagen göras i motsvarande mån längre för de vapenfria värnpliktiga. Ehuru det av de skäl de sakkunniga anfört är svårt att uppnå full rättvisa vid bestämmandet av längden av tjänstgöring jämlikt 28 § värnpliktslagen — sådan kan icke uppnås ens mellan värnpliktiga i vapentjänst inbördes — lärer det icke minst av psykologiska skäl vara lämpligt att såsom en omräkningsnorm i lagen angives, att jämväl tjänstgöring jämlikt 27 § 2 mom. och 28 § värnpliktslagen för de vapenfria skall — i anslutning till vad de sakkunniga för visst fall föreslagit — vara en tredjedel längre än för övriga värnpliktiga. Någon anledning att fastställa olika lång tjänstgöring för olika slag av vapenfri tjänst synes mig icke föreligga. I anslutning härtill har 3 § i lagförslaget avfattats.

I *motionerna I: 201 och II: 294* (likalydande) samt *II: 293* har yrkats, att 3 § i lagen om vapenfria värnpliktiga måtte givas det av de sakkunniga föreslagna innehållet.

I *motionerna I: 202 och II: 295* (i denna del likalydande) har hemställts, att riksdagen måtte besluta, att den förlängning av tjänstgöringstiden, som samhället kräver av de vapenfria värnpliktiga, begränsas att gälla den grundläggande första tjänstgöringen i fredstid eller i varje fall begränsas till ett definitivt fastställt tidsmått.

Utskottet.

Skillnaden mellan de sakkunnigas lagförslag om tjänstgöringens längd och propositionens ligger däri att, medan de sakkunniga torde hava åsyftat för-

längning endast av den regelmässiga första tjänstgöringen om 360 dagar med en tredjedel (120 dagar), förlängningen med en tredjedel i propositionen gjorts generell för såväl första tjänstgöringen som annan tjänstgöring i fredstid och krigs-(beredskaps-)tjänstgöring. Det bör emellertid erinras om att de sakkunniga i motiveringen till sitt förslag förordat förlängning även av beredskaps-tjänstgöringen för en viss kategori, nämligen de äldre värnpliktiga, vilka fullgjort fredstjänstgöring i vanlig ordning men vilkas samvetsbetänkligheter aktualiserats inför ett krigshot.

Den längre tjänstgöringen för vapenfria värnpliktiga är ägnad att skapa garantier mot simulation av samvetsbetänkligheter. Då det i princip måste vara motiverat att främja övergång från vapenfri tjänst till egentlig värnpliktstjänstgöring och att motverka övergång från sådan tjänstgöring till vapenfri tjänst, är det enligt utskottets mening angeläget att reglerna om tjänstgöringens längd få en sådan utformning att de kunna medverka till uppnåendet av nämnda mål. Utskottet ansluter sig alltså till åsikten, att förlängningen av de vapenfrias tjänstgöring bör avse icke blott den regelmässiga första tjänstgöringen utan även all annan fredstjänstgöring ävensom såvitt möjligt beredskapstjänstgöring, och kan icke tillstyrka bifall till de i förevarande fråga väckta motionerna.

Mot den i propositionen föreslagna längden av tjänstgöringstillägget har utskottet ej något att erinra. Vad särskilt angår frågan om lämpligheten av att bestämma tillägget procentuellt bör anmärkas, att någon annan metod knappast torde vara möjlig i fråga om sådan tjänstgöring, som icke är på förhand tidsbegränsad, och att det beträffande bestämda tjänstgöringsterminer synes vara likgiltigt, om tillägget bestämmes procentuellt eller uträknas till ett visst tidsmått.

Tjänstgöringens art.

Ur en av *de sakkunniga* lämnad redogörelse för hur de samvetsömmas tjänstgöring hittills varit anordnad och för erfarenheterna därav inhämtas bland annat följande:

Vapenvägrare ha fullgjort handräknings- eller expeditionstjänst såväl under fredstjänstgöring som under beredskap.

Civilarbetare ha före år 1940 huvudsakligen sysselsatts hos följande myndigheter, nämligen vattenfallsstyrelsen, domänstyrelsen, Uppsala universitets skogsförvaltning och riksantikvarieämbetet.

Vid utväljandet av arbetsuppgifter för civilarbetarna har hänsyn tidigare tagits icke allenast till vad de kunde lämpa sig för utan även därtill, att man ansett dem icke böra ifrågakomma för arbete av så att säga ordinarie art. Man har velat tillse, att deras arbete icke skolat beröva vederbörande fackföreningars medlemmar deras arbetstillfällen.

Efter lagändringen år 1940 har principen varit att tjänstgöring motsvarande fredstjänstgöring fullgjorts inom de fyra förutnämnda institutionerna under det att krigs-(beredskaps-)tjänstgöring fullgjorts inom försvarsväsendet eller vid vissa av skytteförbundens överstyrelse anordnade arbeten. De sistnämnda ha avsett reparationer och nybyggnad av skjutbanor. Arbetseffekten vid de av skogsförvaltande myndigheter under vissa år anordnade arbetena har på

sina håll varit allenast hälften, i något fall ända ned till en fjärdedel av vad i vanlig ordning anställda yrkesarbetare presterat.

Till dels har den svaga arbetseffekten berott på, att den för ett effektivt arbete i regel nödvändiga sporren i att lönen står i förhållande till prestationen icke förefunnits. Än mer torde den ha berott på att dylika arbeten i enlighet med sin natur utförts av mindre arbetslag, som på grund av ekonomiska skäl ej kunnat förses med erforderligt arbetsbefäl. Försök med betingsarbete i den ordning att en viss extra fritid kunnat intjänas har åtminstone i den form, som lett till avkortning i den bestämda tjänstgöringstiden, mötts av invändning att detta strede mot själva principen för det sätt, på vilket denna utmätts för de samvetsömma. I mindre grad har den dåliga arbetseffekten gjort sig gällande vid de på senare tid anordnade arbetena, vilket förhållande torde sammanhånga därmed, att vid dessa arbeten sammanförts ett större antal samvetsömma, som kunnat erhålla ledning av arbetsbefäl. Arbetseffekten torde numera i genomsnitt kunna anses motsvara omkring två tredjedelar av vad som kunnat erhållas om arbetskraft från öppna marknaden kommit till användning. Två tredjedels arbetseffekt torde erfarenhetsmässigt motsvara, vad värnpliktiga i allmänhet prestera vid motsvarande arbeten, för vilka de icke erhållit yrkesutbildning. Även på senare tid ha bland de samvetsömma förekommit försök att undandraga sig fullgörande av ålagda uppgifter, i några fall i så allvarlig form att vederbörande myndighet måst föranstalta om åtal.

Gällande lagstiftning ger i sådant fall möjlighet för den myndighet, som givit tillstånd till tjänstgöring såsom samvetsöm, att återkalla detta. Denna utväg har endast ytterst sällan kommit till användning. Ehuru densamma är teoretiskt motiverad med att den, som vägrat att fullgöra det arbete han fått sig ålagt, förverkat det förtroende som visats honom, är det tydligen till skada för försvaret att en dylik person tvingas till militär tjänstgöring. Det slutliga resultatet torde i regel bliva allenast att vederbörande dömes för värnpliktsvägran i stället för arbetsvägran. Andra vägar måste sökas att komma till rätta med tredska.

De sakkunniga, vilka såsom redan av det föregående framgår nekande besvarat frågan om anledning finnes att bibehålla en åtskillnad mellan olika grader av samvetsömhets, anse, att formen för de vapenfrias tjänstgöring och arten därav bör inom vida gränser regleras i administrativ ordning på sådant sätt, att största möjliga effektivitet förenas med den hänsyn till individuell övertygelse, som kan tagas utan att de gränser överskridas, som det allmännas intresse måste uppställa. De uppgifter, i vilka vapenfria krigsplaceras, böra enligt de sakkunnigas mening såvitt möjligt utmärkas därav:

att de äro ur samhällets synpunkt av den vikt att personal för ändamålet måste avses vid mobilisering;

att de icke lämpligen kunna utföras av kvinnor, till krigstjänst odugliga, över- eller underåriga;

att de, i motsats till militära uppgifter, för vilka fordras väpnad personal, äro icke endast indirekt utan direkt avsedda att hjälpa medmänniskor eller skydda egendom;

att de innebära minsta möjliga fördel i jämförelse med de uppgifter, för vilka övriga värnpliktiga avses; samt

att de äro av den art, att fredstjänstgöring och beredskapstjänst kunna anordnas såsom förberedelse för krigsuppgiften.

De sakkunnigas förslag till tjänstgöringens ordnande för de vapenfria värnpliktiga ha föregåtts av vissa praktiska försök och äro åtföljda av såväl ingående motivering som utredning om möjligheterna att genomföra dem.

I korthet innebära förslagen följande:

Nu befintliga vapenfria. Vapenvägrare fullgöra liksom hittills handräcknings- och expeditionstjänst. Av civilarbetarna utbildas därtill användbara i särskilda kurser till hjälpbrandmän för det allmänna luftskyddets behov (varvid förutsättes, att jämväl utbildning i sjukvård och i röjnings- och räddningstjänst, däri inbegripet min- och projektilröjning, skall lämnas i den utsträckning sådan utbildning medhinner) med undantag för ett mindre antal, som avses för vattenfallsstyrelsens reparationsberedskap. De civilarbetare, som icke äro användbara för brandtjänst, överföras till handräckningstjänst vid truppförband. De sakkunniga ha förutsatt, att sistnämnda civilarbetare skola kunna, om de så önska, av vederbörande befälhavare beredas tillfälle att, där tjänstens beskaffenhet icke lägger hinder i vägen, på egen bekostnad bära civila kläder.

Nyinskrivna vapenfria. I den omfattning som betingas av de sjukvårdsuppgifter, som kunna fullgöras av obehäpnad personal, böra de vapenfria värnpliktiga, som så önska, tilldelas trängen i sjukvårdstjänst. Återstoden bör i särskilda kurser utbildas för luftskyddets behov, huvudsakligen för brandtjänst. De som icke kunna tillgodogöra sig utbildningen i brandtjänst överföras till handräckningstjänst vid truppförband.

De sakkunniga erinra, att bland de vapenfria finnas personer, som icke förtjäna särskild hänsyn från samhällets sida, nämligen personer, vilka hysa en mot staten föraktfull inställning (exempelvis sekten Jehovas vittnen) och sådana samvetsömma, som ådraga sig straff för vägran att fullgöra den tjänst, som de i egenskap av vapenfria värnpliktiga fått sig ålagd. Dessa personer böra enligt de sakkunnigas mening särskilt registreras, krigsplaceras i en särskild grupp samt i krig eller vid krigsfara sammanföras i särskilt arbetsförband med sådant befäl, biträdande personal, förläggning och arbetsuppgift, att någon fara för ordningen eller mot samhället riktad verksamhet icke uppkommer. Jämväl i fred borde ifrågavarande personer sammanföras till särskild arbetsplats, som för ändamålet borde förses med för övervakning tillräckligt och kvalificerat arbetsbefäl. Enligt vad statens arbetsmarknadskommission meddelat, föreläge möjlighet att genom kommissionens försorg ordna arbetsplatser, som fyllde de krav, de sakkunniga sålunda funnit böra ställas.

Utbildningskurserna i brandtjänst böra enligt de sakkunnigas mening förläggas till och anordnas av de fasta brandkårerna i riket och bedrivas i huvudsak på statens bekostnad. Extra befäl, övningslokaler, materiel och personlig brandmannautrustning borde ställas till förfogande av den kommun, vid vars brandkår utbildningen skedde. Vid vissa försöksvis anordnade kurser, som anordnats i syfte att utröna de vapenfrias lämplighet för ändamålet, hade kommunerna efter överenskommelse i varje särskilt fall åtagit sig att svara för sistnämnda kostnader, men hade såsom villkor härför i regel uppställt, att de

utbildade brandmännen eller viss del av dem skulle krigsplaceras vid vederbörande kommuns brandkår. Det syntes, anförda de sakkunniga, vara ett starkt önskemål, att krigsplacering kunde ske, utan att dylika hänsyn behövde tagas. För sådant fall kunde uppenbarligen fråga om ersättning till kommunerna uppkomma.

Enligt avgivna *yttranden* föreligger enighet hos remissmyndigheterna därom att de sakkunnigas förslag att använda de vapenfria värnpliktiga i brandtjänst för luftskyddets räkning är lämpligt såväl med hänsyn till tjänstgöringens natur och syfte som till det mycket stora behovet av personal för ändamålet.

Arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse anser sig ej kunna biträda de sakkunnigas förslag att de vapenfria värnpliktiga skola tilldelas trängen i sjukvårdstjänst. Under förutsättning att ett noggrant urval ägde rum kunde styrelsen ansluta sig till ett av arméchefen framfört, av de sakkunniga åberopat förslag, att ett visst antal vapenfria skulle under sin tjänstgöring kunna vid de militära sjukhusen erhålla sådan praktisk utbildning, att de vid tjänstgöringens slut skulle kunna placeras vid mobiliseringsdepåernas sjukhus, beredskapssjukhus m. m. I detta hänseende har styrelsen vidare anført

Länsstyrelsen i Kristianstads län anser, att de värnpliktigas användning i kommunalt arbete både ur kontrollsynpunkt och med hänsyn till de disciplinära frågorna skulle medföra så stora olägenheter, att kommunerna säkerligen skulle bliva föga tillfreds med att ha dylika ofta mindervärdiga personer i sin tjänst. Med anledning härav kunde länsstyrelsen icke tillstyrka förslaget om de samvetsömmas användning i kommunalt arbete.

Medicinalstyrelsen har framhållit, att bland de vapenfria, som vid bifall till de sakkunnigas förslag komme att hänvisas till särskilda arbetsläger, skulle finnas såväl en avsevärd del psykiskt efterblivna eller i varje fall debila som åtskilliga med gravare psykiska rubbningar. Styrelsen funne det därför synnerligen önskvärt, att till dessa arbetslägers personal alltid skulle höra en rådgivande psykiater med skyldighet att genomgå samtliga lägret tilldelade vapenfria värnpliktiga och med möjlighet att taga initiativ till abnorma elements skiljande från lägren. Den brokiga blandning av psykiskt icke fullvärdiga individer, som torde komma att utgöra en avsevärd del av dessa arbetslägers beläggning, torde ock kräva särskilda åtgärder med avseende å arbetets ordnande liksom för lägrens inre organisation, i vilka avseenden den psykiatriska sakkunskapen borde utnyttjas.

Riksdagens militieombudsman har — i anslutning till de sakkunnigas uttalande att det synes lämpligt att de vapenfria, som så önska, av vederbörande befälhavare beredes tillfälle att på egen bekostnad bära civila kläder — anført följande:

Frågan om tjänstedräkten torde ställa sig väsentligt olika för olika kategorier av vapenfria. Vapenfria värnpliktiga i brandtjänst vid luftskyddet torde böra erhålla samma utrustning som andra personer i motsvarande tjänst. Militär tjänstedräkt torde icke kunna komma i fråga redan av det skälet att luftskyddets organisationer icke vore militära.

De vapenfria som tilldelas vattenfallsstyrelsen för dess reparationsberedskap torde icke heller böra bära militär uniform.

Vapenfria värnpliktiga i sjukvårdstjänst vid krigsmakten syntes icke rimligen kunna under tjänst uppträda i civila kläder, utan kravet på militär tjänstedräkt torde här vara oavvisligt.

Avsikten syntes vara att vapenfria som placerats på särskilda arbetsförband skulle bära civila kläder, och häremot vore ej något att erinra.

Vad slutligen anginge sådana vapenfria värnpliktiga, som fullgjorde expeditions- eller handräckningstjänst, torde lämplighetsskäl få vara avgörande, om de skulle vara iklädda uniform eller icke. Man kunde antaga att uniformsfrågan i praktiken komme att förorsaka större konflikter än vad den teoretiskt sett borde giva anledning till. Då uniformen för många samvetsömma framstode som ett yttre tecken på samhörighet med den väpnade krigsmakten, kunde man vänta att många vapenfria, under åberopande av samvetsskäl, komme att vägra att taga på sig militär tjänstedräkt. Å andra sidan torde militära chefer i allmänhet vara obenägna att medge undantag från regeln om bärande av uniform. Särskilda åtgärder i syfte att förebygga onödiga konflikter i uniformsfrågan vore därför påkallade. Konfliktriskerna torde vara särskilt framträdande i fråga om äldre vapenfria, vilka en gång erhållit tillstånd att fullgöra sin tjänstgöring i civila kläder men nu berövades denna förmån och bleve underkastade vederbörande chefs beslut i varje särskilt fall. Därest den av utredningen antydda ordningen genomfördes, torde det bli nödvändigt, att närmare föreskrifter meddelades rörande prövningen av vapenfrias ansökningar om rätt att bära civila kläder.

Föredragande departementschefen har i denna del anfört bland annat följande:

»De sakkunnigas förslag till tjänstgöringens ordnande för de vapenfria värnpliktiga synes böra i allt väsentligt förverkligas. Med hänsyn till det allvarliga läget har genom provisoriska åtgärder inom nuvarande lagstiftningsram så redan skett i ej obetydlig omfattning. Sålunda ha omkring 1,300 civilarbetare erhållit 60 dagars utbildning i brandtjänst, varjämte 700 civilarbetare ställts till vattenfallsstyrelsens förfogande för utbildning i reparationstjänst.

Huvudvikten synes böra läggas vid utbildning i brandtjänst för luftskyddets behov. Att mot de militära sjukvårdsmyndigheternas mening utbilda vapenfria värnpliktiga i sjukvårdstjänst vid trängen i den ordning de sakkunniga föreslagit synes icke nödvändigt för att nå vad de sakkunniga avsett. Samma resultat kan uppnås genom att ett antal vapenfria på sätt armeförvaltningens sjukvårdsstyrelse föreslagit om och i den mån så befinnes lämpligt beordras till tjänstgöring vid militära sjukhus. Överhuvud synes det icke nödvändigt att i detalj nu bestämma de vapenfria värnpliktigas användning i en framtid. Kungl. Maj:t bör äga att i detta hänseende träffa avgörande inom de av lagstiftningen uppdragna gränserna. Skulle beredskap behöva uppehållas ytterligare längre tid, torde det sålunda låta sig göra att, samtidigt med att utbildning i brandtjänst pågår, tillgodose det behov av arbetskraft som hittills blivit täckt med vapenfria värnpliktiga. Framför allt lär därvid böra framhållas möjligheten av att använda därtill lämpade vapenfria värnpliktiga i skogsarbete. Även bör beaktas, att vissa förband —

icke minst flygflottiljerna — ha god användning för vapenfri arbetskraft i yrkesarbete och handräckningstjänst.

Med anledning av vad länsstyrelsen i Kristianstads län i ämnet anført vill jag framhålla, att den i de sakkunnigas lagförslag förekommande föreskriften att vapenfri värnpliktig må kunna användas för kommuns räkning betingas därav, att brandkåreerna, vid vilka de vapenfria förutsatts skola erhålla utbildning och fullgöra tjänstgöring, i allmänhet äro kommunala inrättningar. På grund härav synes intet vara att erinra mot ett intagande i lagen av den sålunda föreslagna bestämmelsen.

De sakkunniga framhålla, att ett återkallande av tillstånd till vapenfri tjänst visat sig vara en otjänlig metod att komma till rätta med tredska. I stället anvisas utvägen att till ett särskilt arbetsförband sammanföra värnpliktiga, vilka ådragit sig straff för vägran att fullgöra dem anvisad vapenfri tjänstgöring, ävensom vissa andra värnpliktiga. Åtgärder i sådan riktning äro även enligt min mening ofrånkomliga. Till frågan om vilka personer, som böra beordras till sådant förband, återkommer jag i det följande under avsnittet Straffrättsliga spörsmål. Däremot synes det icke vara riktigt att de till arbetsförband beordrade kvarstå såsom vapenfria värnpliktiga. Det tillstånd till vapenfri tjänst som kan hava lämnats bör i följd härav återkallas i och med att vederbörande kommenderas till arbetsförband. Framhållas må att de till arbetsförband beordrade komma att lyda under strafflagen för krigsmakten.

Jag förutsätter i likhet med medicinalstyrelsen, att till sådant förband icke skola hänföras personer med allvarligare psykiska defekter och att förbandet skall stå under en i medicinskt hänsyn betryggande tillsyn.

Vid bifall till föreliggande förslag kunna icke endast förutvarande vapenvägrare och vissa nyinskrivna vapenfria värnpliktiga utan även förutvarande civilarbetare komma att beordras att utföra handräckning vid truppförband. De utrustas då med uniform i likhet med andra värnpliktiga. Det kan antagas, att vissa vapenfria icke önska bära uniform. De sakkunniga föreslå på grund härav, att vederbörande truppförbandschef skall kunna tillåta vapenfri värnpliktig att på egen bekostnad bära civila kläder. Riksdagens militieombudsman anser, att närmare föreskrifter böra meddelas rörande prövning av vapenfria värnpliktigas ansökningar om rätt att bära civila kläder. För egen del vill jag framhålla, att på grund av folkrättsliga regler det med hänsyn till de vapenfria värnpliktigas egen säkerhet lärer i krig vara nödvändigt att ålägga alla vid krigsmakten tjänstgörande sådana värnpliktiga att bära uniform. I fredstid torde däremot undantag kunna medgivas. Sedan åtskilligt handräckningsarbete numera avses skola utföras av särskilt för ändamålet anställda civila arbetare, synes det möjligt att låta vapenfria värnpliktiga jämsides med dessa utföra likartat arbete i civila kläder. Truppförbandscheferna böra i kommandoväg erhålla meddelande därom, att vapenfria värnpliktiga, som så önska, skola, där icke tjänstens krav lägger hinder i vägen, tillåtas bära civila kläder. Åt dem som sakna för handräckningsarbete lämpliga egna persedlar torde överdragskläder böra tillhandahållas. Lämnas tillstånd att bära civila kläder, bör, enligt min mening, ersättning för begagnade egna persedlar i vanlig ordning utgå.

Skulle emellertid truppförbandschef med hänsyn till tjänstens krav eller den vapenfria värnpliktiges egen säkerhet icke anse sig kunna dispensera från skyldigheten att bära uniform, måste en vägran uppenbarligen anses och behandlas som varje annat lydnadsbrott. Efter vederbörlig bestraffning kommer sådant brott, på sätt under avsnittet Straffrättsliga spörsmål skall närmare utvecklas, att kunna föranleda omprövning av det meddelade tillståndet till vapenfri tjänst samt, därest tillståndet återkallas, kommendering till förutnämnda arbetsförband.

Ett genomförande av föreliggande förslag förutsätter, såsom av det föregående framgår, att de kommunala brandkårerna i viss utsträckning få disponeras för utbildning av vapenfria för luftskyddets behov. All anledning synes föreligga att antaga, att kommunerna skola liksom hittills vara villiga att lämna sin medverkan härtill. Jag finner mig därför icke böra nu ifrågasätta införandet av särskild lagföreskrift rörande skyldighet för kommunerna att fullgöra denna uppgift. I stället synas överenskommelser böra från fall till fall träffas med lämpliga kommuner om deras medverkan vid de vapenfrias utbildning. Jag förutsätter härvid, att kommunerna skola till täckande av kostnaderna för de till sådan utbildning hänvisades underhåll och utrustning erhålla statsbidrag med belopp motsvarande kostnaderna för statsverket därest de vapenfria varit förlagda till truppförband eller fått utspisning och beklädnad genom kronans försorg. I den mån personalen kommer att krigsplaceras i den utbildande kommunen bör man kunna räkna med att kommunen svarar för övriga med utbildningen förenade kostnader. Därest sådan krigsplacering icke kan ske eller endast i begränsad utsträckning ifrågakomma, synes kommunen böra erhålla statsbidrag till täckande av sistnämnda kostnader med belopp, som i de särskilda fallen efter närmare prövning bestämes. Skulle en central utbildningskurs komma att anordnas, synes instruktörsfrågan kunna lösas genom kommendering av brandbefäl i reservofficers ställning.

I de likalydande *motionerna I: 200 och II: 292* anmärka motionärerna, att de i 2 § i förslaget till lag om vapenfria värnpliktiga framlagda förslagen till tjänstgöringens ordnande för de vapenfria i sak innebära, att alla vapenfria värnpliktiga skola kunna åläggas att göra tjänst inom krigsmakten och därvid bära uniform, och att ingenting säges om att hänsyn skall tagas till samvetsbetänkligheter mot just sådan tjänst. Då sådana samvetsbetänkligheter enligt motionärernas mening böra respekteras, yrkas, att riksdagen måtte besluta, att i 2 § efter andra stycket inskjutes en sats med följande lydelse: »Vid uttagning och placering skall hänsyn tagas till vad den värnpliktiges samvetsbetänkligheter gälla.»

I *motionerna I: 202 och II: 295* (huvudsakligen likalydande) uttala motionärerna som sin åsikt, att vapenfri värnpliktig icke mot sitt samvete bör kunna tvingas att förrätta civilt arbete vid krigsmakten, och hemställa därför, att riksdagen måtte besluta, att i 2 § lagen om vapenfria värnpliktiga efter andra stycket infogas ett tillägg av förslagsvis denna lydelse: »Därest den

värnpliktiges samvete förbjuder honom att förrätta civilt arbete vid krigsmakten, skall sådant arbete fullgöras utom densamma.»

Utskottet.

Vägledande vid tillämpningen av de föreslagna bestämmelserna om tjänstgöringens ordnande för vapenfria värnpliktiga bör enligt utskottets mening vara det av de sakkunniga gjorda uttalandet, att formen för de vapenfrias tjänstgöring och arten därav bör inom vida gränser regleras i administrativ ordning på sådant sätt, att största möjliga effektivitet förenas med den hänsyn till individuell övertygelse, som kan tagas utan att de gränser överskridas, som det allmännas intresse måste uppställa. Då tillämpningen av 2 § i den föreslagna lagen om vapenfria värnpliktiga lagts i Konungens hand, torde icke kunna befaras, att nämnda grundsatser ej komma att efterföljas. Det kan i detta sammanhang erinras om att departementschefen i direktiven för de sakkunnigas arbete i anslutning till frågan, huruvida skillnaden mellan civilarbetares och vapenvägrares tjänstgöringsförhållanden borde bibehållas, anmärkt att, även om en dylik åtskillnad ej bibehölles, vid de samvetsömmas uttagning för viss utbildning eller tjänstgöring hänsyn syntes kunna tagas till omständigheterna i de särskilda fallen.

En allmän regel i fråga om de värnpliktigas placering till tjänstgöring är att envar såvitt möjligt skall fullgöra den tjänstgöring, för vilken han är bäst lämpad. Då det kan ske, skall hänsyn tagas till den värnpliktiges önskemål. Dessa principer böra naturligtvis vara normgivande även beträffande de vapenfria värnpliktiga. De i förslaget för de vapenfria avsedda arbetsuppgifterna synas lämna goda möjligheter till hänsynstagande till variationer i samvetsbetänkligheternas art. Anspråk på respekt för samvetsskäl, som gå utöver de gränser, som förnuft och etik uppställa, kunna självfallet ej tillmötesgå.

I de motioner, för vilka redogjorts ovan i förevarande avsnitt, har med särskild tanke på de samvetsömma, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot tjänstgöring inom försvarsväsendet, hemställts, att i lagtexten måtte införas uttrycklig bestämmelse av innehåll att hänsyn skall tagas till arten av samvetsbetänkligheterna vid placering till tjänstgöring. Med hänsyn till vad ovan anförts anser utskottet ett dylikt tillägg ej vara erforderligt. Det synes ej heller vara lämpligt, enär med stöd av detsamma kunde komma att framställas anspråk på hänsyn till samvetsskäl, som staten överhuvudtaget ej kunde respektera. Utskottet kan alltså icke tillstyrka bifall till motionerna.

Vad i övrigt föreslagits i förevarande del av propositionen föranleder ej till någon erinran från utskottet.

Sättet för prövning av samvetsbetänkligheterna.

Enligt gällande tillämpningskungörelse (Sv. förf.-saml. 1942: 40) till lagen om samvetsömma värnpliktiga skall värnpliktig, som begär tillstånd att fullgöra tjänstgöring som samvetsöm, förete dels skriftlig, på heder och samvete avgiven försäkran om sina samvetsbetänkligheter och dels vissa intyg.

Med anledning av erfarenheterna om intygens bristfällighet såsom material för en verklig prövning av de anmälda samvetsbetänkligheterna ersattes, erinra *de sakkunniga*, i januari 1941 en tidigare föreskrift om intyg av präst i kyrkobokföringsorten med en föreskrift om att sökanden skulle infinna sig hos viss i särskild ordning utsedd prästman för samtal. Denne hade att inhämta erforderliga upplysningar angående sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter, som kunde vara av betydelse för ärendets avgörande. De sakkunniga hade fått den uppfattningen att de utsedda prästmännen i regel ägnat sig åt uppgiften med största allvar samt med vilja och förmåga till objektivitet. Ifrågavarande prästmän hade förordnats av vederbörande domkapitel, dock att beträffande i tjänstgöring varande värnpliktiga militärpastorerna i stället anlitas.

Med hänsyn till vad sålunda anförts och då såväl teologisk sakkunskap som den vana att bedöma människor och den förmåga att vinna förtroende, som ofta utmärkte prästmän, måste anses vara av betydande värde för utredningen av de särskilda fallen av anmäld samvetsömhet, ville de sakkunniga, ehuru vunnit erfarenhet från systemets praktiserande i ett och annat fall lett till tvekan om vederbörandes lämplighet för uppgiften, förorda att systemet i princip bibehölles. Om än det syntes naturligt, att personer tillhörande svenska kyrkans prästerskap alltjämt anlitas för ifrågavarande uppgift, torde dock jämväl andra med själavård förtrogna böra kunna ifrågakomma. Det syntes de sakkunniga lämpligast att vederbörande utsåges av Kungl. Maj:t. Med hänsyn till bland annat att svårigheterna för de värnpliktiga att komma i förbindelse med de av domkapitlen utsedda prästmännen på grund av att avstånden på sina håll vore avsevärda, syntes det lämpligt att utredningsmännens antal sattes jämförelsevis högt. Åt utredningsmännen borde ersättning beredas för havda resekostnader och andra utlägg i anledning av uppdraget. För den händelse viss utredningsman, trots att antalet sådana ökas, komme att erhålla större antal eller särskilt betungande utredningsuppdrag, torde möjlighet böra finnas att bereda honom ersättning för nedlagt arbete.

Inskrivningsrevisionernas avskaffande hade automatiskt medfört, att en möjlighet till personlig kontakt mellan den beslutande myndigheten och sökanden gått förlorad. Denna möjlighet begagnades visserligen i mycket olika omfattning och dess betydelse hade minskats genom det nämnda förfarandet med hänvisning till särskilt utsedd prästman. Icke desto mindre framstode det som en brist, att möjligheten till erhållande av kompletterande utredning bortfallit.

De sakkunniga ville därför förorda inrättandet av ett särskilt organ, vars yttrande av Kungl. Maj:t kunde inhämtas i hithörande frågor. De sakkunniga hade jämväl övervägt, om icke det särskilda organet kunde anförtros jämväl beslutanderätten i dessa. Häremot syntes tala bland annat att beslutanderätten beträffande vissa andra undantag från värnpliktslagen förbehållits Kungl. Maj:t. Men även andra skäl, bland annat bibehållandet av Kungl. Maj:ts möjlighet att kontinuerligt följa utvecklingen av hithörande ömtåliga frågor samt önskvärdheten av att riksdagens kontrollmöjligheter icke

förminskades, talade för att beslutanderätten förbehölles Kungl. Maj:t. Att Kungl. Maj:ts prövning i det stora flertalet fall kunde bli rent formell syntes naturligt och önskvärt.

Det föreslagna nya organet — förslagsvis benämnt Försvarsdepartementets värnpliktsråd — skulle hava att avgiva yttranden över alla ansökningar om tillstånd till vapenfri tjänstgöring ävensom att föreslå tjänstgöringsuppgift för dem, vilkas ansökningar av Kungl. Maj:t bifallas. Rådet skulle äga förelägga sökanden att inkomma med kompletterande utredning ävensom kunna ålägga sökanden personlig inställelse inför rådet eller av detta för ändamålet anlitad person eller myndighet. Genom att tråda i förbindelse med de personer, som avgivit utlåtande, kunde rådet ytterligare bidra till ett materiellt tillfredsställande avgörande. Rådet skulle hava att följa utvecklingen på området och föreslå de åtgärder, som kunde anses betingade av omständigheterna. Det skulle avgiva förslag å de personer, som skulle ägna prövning åt anmälda samvetsbetänkligheter, ävensom bistå de utsedda personerna i deras verksamhet med anvisningar och råd. I rådet, som skulle utses av Kungl. Maj:t, borde krigsmakten, prästerskapet samt de frikyrkliga vara företrädna.

I princip ansågo de sakkunniga, att de samvetsömna borde vara skyldiga att när som helst underkasta sina samvetsbetänkligheter omprövning. Från statens synpunkt bleve intresset av en dylik omprövning mindre framträdande i den mån de samvetsömna sattes till uppgifter av vikt för samhället och erhöles utbildning härför. Annorlunda förhölle det sig med de nu befintliga samvetsömna, som ännu icke erhållit någon utbildning för de uppgifter, de sakkunniga föreslagit. Beträffande dessa samvetsömna föresloge de sakkunniga, att en allmän omprövning företoges, med undantag dock för dem som erhållit tillstånd till tjänstgöring såsom samvetsömna efter den 1 juli 1940.

I de sakkunnigas förslag till lag om vapenfria värnpliktiga hade 4 och 5 §§ följande lydelse:

4 §.

Tillstånd till fullgörande av värnpliktstjänstgöring i den ordning, varom i denna lag stadgas, meddelas av Konungen, så ock beslut om den tjänstgöring enligt 2 §, till vilken den värnpliktige skall uttagas. Dessförinnan skall yttrande i ärendet inhämtas från ett av Konungen för ändamålet utsett råd, bestående av för bedömande av ifrågavarande ärenden lämpade personer till det antal Konungen bestämmer.

5 §.

Tillstånd och beslut, som i 4 § avses, må av Konungen återkallas eller ändras sedan yttrande i ärendet inhämtats från det i samma lagrum omförmälda rådet.

Föredragande departementschefen har anfört bland annat följande:

»De sakkunnigas definitiva förslag i ämnet innebär, att hithörande ärenden jämväl i fortsättningen skola avgöras av Kungl. Maj:t, som dock skall inhämta yttrande från ett särskilt för ändamålet tillskapat råd, innefattande representanter för militär sakkunskap samt för prästerskapet och frikyrkliga sammanslutningar. Av de hörda myndigheterna har arméchefen avstyrkt förslaget i vad det avser inrättande av ett rådgivande organ; behovet av ett sådant organ har även satts ifråga av länsstyrelsen i Skaraborgs län.

På av de sakkunniga anförda skäl förordar jag, att beslutanderätten i hithörande ärenden förbehålles Kungl. Maj:t. De ärenden, som sålunda komma under Kungl. Maj:ts prövning, äro mången gång mycket vanskliga att bedöma. Ett materiellt riktigt avgörande är av stor betydelse för sökandena liksom även för försvarsväsendet och är svårt att ernå utan en allsidig utredning och prövning. Det synes emellertid åtminstone för närvarande knappast nödvändigt att för ändamålet skapa ett permanent organ. Ett tillfredsställande resultat synes kunna nås genom att Kungl. Maj:t förordnar särskild föredragande för hithörande ärenden samt bereder denne möjlighet att anlita den sakkunskap på olika områden, som kan finnas behöfelig. Med hänsyn till att Kungl. Maj:t skall fatta beslut jämväl om de vapenfria värnpliktigas uttagning för viss tjänst bör föredraganden samarbeta med lantförsvarets kommandoexpedition och centrala värnpliktsbyrån. Skulle det efter vunnen erfarenhet av en dylik anordning befinnas erforderligt att hava tillgång till ett rådgivande organ av den typ de sakkunniga föreslagit, torde det böra ankomma på Kungl. Maj:t att härom fatta beslut.

Vad beträffar formerna i övrigt för prövningen av ansökningar om vapenfri värnpliktstjänstgöring har den nu bestående ordningen med delvis individuell och muntlig prövning genom särskilda utredningsmän tillkommit under beredskapstiden, sedan erfarenheten ådagalagt, att den tidigare huvudsakligen på skriftliga intyg grundade proceduren icke möjliggjorde en verklig prövning. All anledning synes föreligga att bibehålla den organisation, som under omständigheternas tryck skapats och som i stort sett visat sig fungera tillfredsställande. Jag biträder därför de sakkunnigas i detta hänseende framställda förslag. Riktigt synes mig dock vara, att utredningsmännen skola utses av Kungl. Maj:t. Att vid bestämmandet av utredningsmännens antal och verksamhetsområden hänsyn kommer att tagas till behovet inom olika landsdelar av sådana biträden, synes mig naturligt. Däremot finner jag icke anledning förorda, att i författningsföreskrift skall angivas, att utredningsman skall vara präst i svenska kyrkan. Det torde emellertid ligga i sakens natur, att denna kategori i främsta rummet ifrågakommer. Förslag synes böra avgivas av vederbörande domkapitel, varjämte de frikyrkliga samfunden genom frikyrkliga samarbetskommittén eller i annan ordning böra beredas tillfälle att giva sin mening tillkänna.

I likhet med de sakkunniga anser jag, att vapenfri värnpliktig bör vara skyldig att när helst så befinnes böra ske underkasta sina samvetsbetänkligheter förnyad prövning. I den av mig förordade lagtexten återfinnes ock en bestämmelse om att Konungen äger att återkalla tillstånd till vapenfri tjänst. I lagens tillämpningsföreskrifter böra införas närmare bestämmelser i ämnet, vid vilkas utformande bör eftersträvas att skapa garanti för att beviljade tillstånd till vapenfri tjänstgöring komma under förnyad omprövning där anledning är att antaga att tveksamhet måste råda om tillståndets fortbestånd. Däremot finner jag knappast skäl föreligga att företaga någon allmän omprövning av gällande tillstånd till vapenfri tjänst. En sådan omprövning i samma ord-

ning som gäller för nya tillstånd skulle helt visst vara tilltalande ur principiell synpunkt men värdet därav torde icke motsvaras av därmed förenade kostnader och omgång.

I detta sammanhang vill jag beröra en fråga om giltigheten av vissa tidigare tillstånd till vapenfri tjänst, varå riksdagens militieombudsman i skrivelse den 30 maj 1942 fäst uppmärksamheten. Viss tveksamhet har rätt om ett förordnande enligt det i det föregående berörda cirkuläret av år 1902 skall anses gälla för framtiden. Jag finner att så bör vara fallet och föreslår, att det obetydliga antal värnpliktiga, vilka innehava tillstånd till vapenfri tjänst, meddelade med stöd av nämnda cirkulär, skola i fortsättningen vara underkastade bestämmelserna i lagen om vapenfria värnpliktiga.»

I *motionen II: 293* och likalydande *motionerna I: 202 och II: 295* yrkas, att 4 och 5 §§ i lagen om vapenfria värnpliktiga måtte i fråga om det ifrågasatta rådet erhålla den lydelse de sakkunniga föreslagit.

I de likalydande *motionerna I: 201 och II: 294* ifrågasättes utan direkt yrkande lämpligheten av den ändring de sakkunnigas förslag undergått i förevarande avseende.

Utskottet.

Vid bedömandet av anmälda samvetsskäl mot värnpliktstjänstgöring ligger stor vikt uppå att utredningen och prövningen blir allsidig och grundlig. De sakkunniga hava förordat inrättandet av ett särskilt, av specialister på området bestående råd, vars yttrande av Kungl. Maj:t kunde inhämtas i hithörande frågor. I likhet med departementschefen finner utskottet emellertid, att det för närvarande knappast är nödvändigt att för ändamålet skapa ett permanent organ. Beredningen av hithörande ärenden torde lämpligen kunna ske på det sätt departementschefen förordat. Utskottet anser sig alltså ej kunna tillstyrka bifall till de i frågan väckta motionerna.

Straffrättsliga spörsmål.

De sakkunnigas förslag till lag om förbrytelser i tjänsten av vissa vapenfria värnpliktiga innebär endast formella ändringar i förhållande till gällande rätt. Lagen är sålunda tillämplig å de vapenfria värnpliktiga endast då de icke lyda under strafflagen för krigsmakten.

I de sakkunnigas förslag har genom propositionen gjorts vissa sakliga ändringar. De lagrum, i vilka ändringar gjorts, äro 2 och 3 §§. Dessa hade i de sakkunnigas förslag följande lydelse:

2 §.

Vapenfri värnpliktig, som, i avsikt att undandraga sig tjänsten, underlåter att efter inkallelse eller efter tilländagången tjänstledighet inställa sig till tjänstgöring eller olovligen avviker från den tjänstgörings- eller vistelseort, som är för honom bestämd, eller eljest olovligen håller sig undan, straffes med dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Kan avsikt, som nu är sagd, ej ådagaläggas, vare straffet dagsböter; dock att, där brottet begås av någon, som förut varit straffad enligt denna paragraf, samt omständigheterna

äro synnerligen försvårande, straffet må höjas till fängelse i högst sex månader.

3 §.

Vägrar vapenfri värnpliktig att åtlyda vad vederbörande befäl under tjänstens utövning och i vad som angår tjänsten honom befallt, straffes med dagsböter eller, där omständigheterna äro synnerligen försvårande, med fängelse i högst ett år.

Beträffande de straffrättsliga spörsmålen i fråga om vägran att fullgöra anvisad tjänstgöring inskränka sig *de sakkunniga* i övrigt till att föreslå *dels* att, där någon enligt gällande bestämmelser blivit dömd för sådan vägran, hans sak, efter det han utstått straffet eller fråga om dess verkställande förfallit, skall ånyo underställas Kungl. Maj:t, som efter hörande av den förutnämnda rådgivande nämnden beslutar, huruvida vederbörande skall åläggas den tjänstgöring, han tidigare vägrat fullgöra, eller hänvisas till annan sådan, *dels ock* att värnpliktig, som ingivit ansökan om vapenfri tjänst, ej må åläggas vapentjänst, så länge hans ansökan är beroende på prövning.

Förslagen i denna del innefattas *dels* i 4 och 5 §§ i den föreslagna tillämpningskungörelsen till lagen om vapenfria värnpliktiga, *dels ock* i 7 § nämnda lag.

4 och 5 §§ i förslaget till tillämpningskungörelse äro av följande lydelse:

4 §.

Fälles värnpliktig, som erhållit avslag å ansökning om vapenfri tjänst, till ansvar för vägran att övas i vapens bruk eller att bära vapen eller ammunition, äger han, sedan han utstått straffet eller frågan om dess verkställande förfallit, genom anmälan till vederbörande inskrivningschef eller, om den värnpliktige är i tjänstgöring, till truppförbandschefen (motsvarande chef) påkalla, att hans sak upptages till förnyad prövning. Har anmälan gjorts till truppförbandschef, har denne att härom underrätta inskrivningschefen.

Det åligger inskrivningschefen att till försvarsdepartementet insända den värnpliktiges anmälan och till saken hörande rättegångsprotokoll ävensom den utan bifall lämnade ansökningen jämte därtill hörande handlingar samt utdrag ur stamkort.

Har anmälan, som i denna paragraf avses, blivit gjord, skall den värnpliktige hemförlovas och må ej ånyo inkallas förrän Konungens beslut i ärendet meddelats.

5 §.

Yppar sig anledning misstänka att tillstånd till vapenfri tjänst grundats på vilseledande uppgifter, *eller* fälles vapenfri värnpliktig till ansvar för vägran att fullgöra honom ålagd tjänstgöring, *eller* har vapenfri värnpliktig gjort sig skyldig till annan allvarlig förseelse i tjänsten, *eller* uppkommer anledning antaga att vapenfri värnpliktig har en mot samhället fientlig eller föraktfull inställning, skall anmälan härom, jämte utredning i ärendet, av vederbörande chef eller myndighet, under vilken den värnpliktige är ställd, göras hos inskrivningschefen. Det åligger sistnämnda myndighet att till försvarsdepartementet insända handlingarna i ärendet jämte utdrag av stamkort.

Vapenfri värnpliktig, som fällts till ansvar för vägran att fullgöra honom ålagd tjänstgöring, skall, sedan han utstått straffet eller frågan om dess

verkställande förfallit, hemförlovas och må ej ånyo inkallas, förrän Konungens beslut i anledning av ifrågavarande anmälan meddelats.

Beträffande de straffrättsliga spörsmålen har *föredragande departementschefen* i propositionen anfört följande:

»Under de år beredskapen uppehållits ha ett mycket stort antal krigsrätter varit i verksamhet. Ett antal av dessa ha varit fältkrigsrätter, vilkas verksamhet upphört samtidigt med vederbörande förband. Denna omständighet jämte andra förhållanden ha bidragit till att någon fullständig överblick över krigsrätternas verksamhet icke stått att erhålla. Häri är bland annat att söka orsaken till de överdrivna föreställningar, som på sina håll torde vara rådande om den omfattning, vari frihetsstraff måst tillgripas mot värnpliktsvägrare. Den statistiska undersökning, de sakkunniga framlagt rörande hithörande förhållanden, utvisar, att antalet sakfällda i förhållande till det mycket stora antal värnpliktiga, som varit inkallade, icke är stort, särskilt i betraktande av att många av de sakfällda räknat med att aldrig behöva fullgöra någon värnpliktstjänstgöring och därför anmält sina samvetsbetänkligheter först i samband med inkallelsen.

Icke desto mindre är det beklagligt att straff måst tillgripas och önskvärt att sådana åtgärder vidtagas, som kunna minska behovet därav. Det gäller dock härvid att beakta att åtgärderna icke få sätta statens auktoritet i fara. Att här väga rätt är en grannlaga uppgift. De bestämmelser i ämnet, som de sakkunniga föreslagit, synas mig ägnade att tillfredsställa rimliga krav på hänsyn för den enskilde. Mot dem kan möjligen med visst fog invändas, att de innebära en för långt gående eftergift från statens sida. Jag avser närmast de bestämmelser, som ha till syfte att åvägbringa en omprövning för visst fall av ett av Kungl. Maj:t fattat beslut. I likhet med riksdagens militieombudsman och flertalet övriga myndigheter har jag emellertid med hänsyn till föreliggande omständigheter funnit mig böra biträda de sakkunnigas förslag i denna del. Uppmärksammas bör att den omständigheten att straff avtjänats icke får medföra, att vederbörande utan vidare prövning befrias från vapentjänst, ehuru detta förhållande givetvis vid omprövningen utgör ett nytt skäl av viss vikt.

Bestämmelsen i 7 § i förslaget till lag om vapenfria värnpliktiga att den, som ingivit ansökan om vapenfri tjänst icke må, så länge hans ansökan är beroende på prövning, åläggas övning i vapens bruk eller bärande av vapen eller ammunition är ägnad att undanröja en annan anledning till utdömande av straff och synes välbetänkt samt tillstyrkes därför av mig med en mindre formell ändring. Jag förordar likaledes, att den vapenfria tjänstgöringen icke skall få tillgodoräknas den som sedermera får sin ansökan avslagen, något som synes ägnat att bidra till undvikande av missbruk.

Beträffande tillämpningen av de nu avhandlade bestämmelserna må anmärkas, att tillåtelsen att i avvaktan på utgången av prövning av ansökan om vapenfri tjänst tjänstgöra utan vapen givetvis endast bör få begagnas en gång. Avslås ansökningen har vederbörande att finna sig däri. Tredskar han blir han straffad, varefter 4 § förslaget till tillämpningsbestämmelser, mot vilkas

utformning i denna del jag icke har något att i huvudsak erinra, i stället reglerar förfaringsättet.

Enligt 5 § förslaget till tillämpningsbestämmelser skall hemförlovning och omprovning komma till stånd jämväl i de fall, då vapenfri värnpliktig fällts till ansvar för vägran att fullgöra honom ålagd tjänstgöring. En sådan vägran innebär i regel, att den vapenfrie förverkat det förtroende, som visats honom. Tillståndet till vapenfri tjänstgöring bör då indragas. Om den värnpliktiges kommendering till vapentjänst kan antagas endast föranleda ny vägran, bör han därefter, på sätt i annat sammanhang angivits, kommenderas till särskilt arbetsförband. På samma sätt bör efter noggrann provning tillstånd till vapenfri tjänst kunna upphävas samt kommendering till arbetsförband ske i de andra fall, som avses i 5 § förslaget till tillämpningsbestämmelser. Till arbetsförbandet bör även direkt kommendering ske av värnpliktiga, vilkas ansökningar om vapenfri tjänst ej kunna bifallas men som uppenbarligen äro olämpliga för tjänstgöring vid militärt förband i allmänhet, ävensom av värnpliktiga, vilka utan att begära tillstånd till vapenfri tjänst vägra att fullgöra vapentjänst.

Vattenfallsstyrelsen har föreslagit, att alla förbrytelser i tjänsten av vapenfria värnpliktiga borde anhängiggöras vid krigsrätt i stället för att, såsom nu är och enligt de sakkunnigas förslag även i fortsättningen skulle förbliva fallet, de vapenfria värnpliktiga å vilka strafflagen för krigsmakten ej är tillämplig åtalas vid civil domstol. Grunden för vattenfallsstyrelsens förslag härutinnan är att enligt styrelsens iakttagande civil domstol dömer mildare och långsammare än krigsrätt.

Det är självfallet angeläget att brott av enahanda art bedömas lika. Det är också av vikt att mål om brott varom här är fråga avgöres med skyndsamt. Att en vapenfri värnpliktig, som står under militärt befäl, för förbrytelse i tjänsten dömes enligt strafflagen för krigsmakten är enligt min mening ofrånkomligt av disciplinära skäl. Det bör givetvis undvikas, att brott av värnpliktiga — vapenfria eller andra — vid samma förband bedömas olika. Ehuru vissa skäl — främst önskemålet att åstadkomma rättvisa mellan vapenfria värnpliktiga inbördes — kunna anföras för att ställa även utanför försvaret tjänstgörande vapenfria värnpliktiga under strafflagen för krigsmakten, har jag icke funnit omständigheterna påkalla en dylik åtgärd, som ur andra synpunkter icke är helt tilltalande och som dessutom skulle medföra organisatoriska svårigheter. Däremot har jag funnit anledning föreslå vissa skärpningar av straffen för förbrytelser i tjänsten av sådana vapenfria värnpliktiga, som icke lyda under strafflagen för krigsmakten. Skärpningarna äro betingade dels av önskemålet att åstadkomma större rättvisa i allmänhet mellan olika vapenfria värnpliktiga, dels ock därav att lagen om vapenfria värnpliktiga med därtill hörande strafflag är avsedd att gälla även i krig då så allvarliga förbrytelser som exempelvis tjänstevägran av vapenfri värnpliktig i luftskyddstjänst under luftanfall kunna tänkas förekomma.

Vidare har jag, förutom ett par smärre formella ändringar i de sakkunnigas förslag, företagit en förenkling av brottskonstruktionen i 2 § i strafflagsför-

slaget. Denna paragraf straffbelägger de brott, som i strafflagen för krigsmakten benämnas rymning och olovligt undanhållande. Då strafflagens för krigsmakten detaljerade bestämmelser härom icke i övrigt följas synes mig nämligen icke förefinnas anledning att i den särskilda strafflagens brottsbeskrivning bibehålla uppdelningen mellan undanhållande från tjänstgöring där avsikt att undandraga sig tjänsten är ådagalagd respektive icke ådagalagd. Den föreslagna strafflatituden lämnar domstolarna erforderlig frihet att taga hänsyn till dylika omständigheter.

Önskemålet om skyndsam handläggning av hithörande slag av mål synes vederbörligen tillgodosett därigenom att brott mot den särskilda strafflagen skola liksom hittills anhängiggöras vid rådhusrätt.»

I sitt utlåtande över förslaget till lag om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa vapenfria värnpliktiga har *lagrådet*, såvitt nu är i fråga, yttrat:

»Den föreslagna förenklingen av 2 § medför, att brott av väsentligt skilda svårhetsgrader komma att inrymmas under en och samma straffskala. Med hänsyn särskilt till att fängelse satts först i skalan skulle kunna befaras, att det jämförelsevis ringa brott som t. ex. försenad inställelse till tjänstgöring kan vara — vilket brott i allmänhet torde kunna sonas med böter där tillrättavisning enligt 7 § ej anses tillfyllest — i rättstillämpningen kunde komma att bedömas strängare än som i och för sig borde föräledas av brottets natur. Då emellertid vid de olika brottstypernas inpassande i straffskalan hänsyn naturligen måste tagas till svårhetsgraden och således någon farhåga i antydd riktning näppeligen torde behöva hysas, har straffskalans anordnande syntts *lagrådet* icke böra föräleda vidare erinran.»

I väckta *motioner* hava de i den särskilda strafflagen föreslagna straffen ansetts för stränga.

Enligt de likalydande motionerna *I: 201* och *II: 294* borde, om riksdagen antager förslaget i fråga om vad som bör betraktas som regel, åtminstone sista punkten i 2 § uteslutas och vad som står i 3 § »om brottet med hänsyn till omständigheterna är att anse som ringa» utgå. Motionärerna hemställa dock, att riksdagen måtte antaga den av de sakkunniga föreslagna lydelsen av nämnda paragrafer.

I motionerna *I: 200* och *II: 292*, vilka äro likalydande, göres samma hemställan. I motionerna anmärkes bland annat, att lagen »kommer att få synnerligen stor betydelse, särskilt med hänsyn till de förseelser, som avses i § 3, nämligen av samvetskskäl föräledd vägran att ikläda sig uniform eller utföra ett visst arbete.»

Utskottet.

I fråga om skärpningen av straffen för samvetsömna, som icke äro underkastade strafflagen för krigsmakten, bör erinras om att den tjänstgöring, dessa värnpliktiga enligt gällande bestämmelser hava att utföra, ur försvarets synpunkt är tämligen betydelselös, medan enligt den föreslagna nya lagstiftningen deras arbetsuppgifter oftast bliva av vikt för riksförsvaret. Det synes

vara naturligt, att rymning eller olovligt undanhållande från eller vägran att fullgöra dylika arbetsuppgifter bör anses svårare än sådana förbrytelser i samband med en mindre betydelsefull tjänstgöring. Då de föreslagna straffbestämmelserna dessutom äro avsedda att tillämpas även i krig, anser utskottet ej kunna med fog göras gällande, att de äro för stränga. Då, såsom lagrådet anfört, vid de olika brottstypernas inpassande i en straffskala hänsyn naturligen måste tagas till svårhetsgraden, torde någon farhåga ej behöva hysas för att jämförelsevis ringa brott i rättstillämpningen komma att bedömas strängare än som i och för sig borde föranledas av brottets natur.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet avstyrka bifall till motionerna om sänkning av de föreslagna straffen.

I anledning av den i vissa motioner yppade farhågan, att straffbuden kunde få icke önskade konsekvenser i fall av vägran att ikläda sig uniform, vill utskottet erinra, att den särskilda strafflagen för vapenfria överhuvud taget icke blir tillämplig å sådana värnpliktiga, som äro skyldiga att bära militär uniform.

De vapenfria värnpliktigas ekonomiska förmåner m. m.

Enligt *de sakkunnigas förslag* borde vapenfria värnpliktiga erhålla samma personliga förmåner som övriga värnpliktiga.

Föredragande departementschefen har förklarat sig i princip dela denna uppfattning men ansett, att tillägget i tjänstgöringstid icke borde räknas såsom kvalifikationstid för förhöjda ekonomiska förmåner, där sådan förhöjning gjorts beroende av att viss tids tjänstgöring fullgjorts. Så vore fallet vid beräkning av terminslön, penningbidrag samt hemortslön. De av denna ståndpunkt föranledda ändringarna i författningarna om terminslön och penningbidrag torde enligt departementschefens åsikt kunna, därest riksdagen ej hade något att erinra däremot, vidtagas i administrativ ordning. Vad beträffade hemortslön hade erforderliga ändringar vidtagits i det genom propositionen framlagda förslaget till ändring av 20 § krigsfamiljebidragsförordningen.

Utskottet har ej något att erinra mot vad som föreslagits beträffande de vapenfria värnpliktigas ekonomiska förmåner. De föreslagna ändringarna utgöra emellertid undantag från den i 9 § i förslaget till lag om vapenfria värnpliktiga fastslagna principen, att de vapenfria skola vara helt likställda med andra värnpliktiga, såvitt ej i nämnda lag eller i tillämpningsföreskrifter till densamma annorlunda sägs. Detta undantag bör komma till uttryck i lagen, lämpligen i form av ett tillägg till 9 § av innehåll, att beträffande rätt för vapenfri värnpliktig att komma i åtnjutande av förhöjda förmåner, där sådan förhöjning är beroende av att viss tids tjänstgöring fullgjorts, skall gälla vad därom särskilt stadgas.

Utskottet.

I propositionen har upptagits fråga om ändring av 20 § krigsfamiljebidragsförordningen även i vissa andra avseenden än ovan nämnts. Sålunda har före-

slagits, att värnpliktiga, vilka undergått efterbesiktning, beträffande rätt att komma i åtnjutande av hemortslön skola anses hava fullgjort fredstjänstgöring. Övriga ändringsförslag äro av formell natur.

Utskottet.

Utskottet finner för sin del ej något att erinra mot de nu berörda förslagen om ändring i 20 § krigsfamiljebidragsförordningen.

De särskilda bestämmelserna i författningsförslagen föranleda, i den mån de ej förut berörts, icke något yttrande av utskottet.

Utskottets hemställan.

Under åberopande av vad i det föregående anförts får utskottet hemställa,

A. att riksdagen, med förklarande att riksdagen funnit viss ändring böra vidtagas i det genom propositionen framlagda förslaget till lag om vapenfria värnpliktiga, måtte för sin del antaga följande förslag till

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

L a g

om vapenfria värnpliktiga.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Värnpliktig, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, må såsom *vapenfri värnpliktig* fullgöra värnpliktstjänstgöring i enlighet med vad nedan stadgas (*vapenfri tjänst*).

2 §.

Vapenfri värnpliktig skall uttagas till

- a) sjukvårdstjänst vid krigsmakten eller
- b) tjänstgöring vid luftskyddet.

Utän hinder av vad sålunda stadgats må, där omständigheterna påkalla sådant, vapenfri värnpliktig uttagas till eller användas i expeditions-, yrkes- och handräckningstjänst eller civilt arbete vid krigsmakten eller för civilt arbete utom densamma för statens eller kommuns räkning.

Vapenfri värnpliktig skall vara befriad från att övas i vapens bruk och från att bära vapen eller ammunition.

3 §.

Vapenfri värnpliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra ett antal dagar som med en tredjedel överstiger det, som angives i 27 § 1 mom. A värnpliktslagen. Tjänstgöringen må i omgångar fördelas på hela värnpliktstiden.

Beslutas med tillämpning av 27 § 2 mom. eller 28 § värnpliktslagen in-

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

kallelse av värnpliktiga, må jämväl vapenfri värnpliktig inkallas till tjänstgöring. Härvid skall såvitt möjligt iakttagas att vapenfri värnpliktig skall tjänstgöra en tredjedel längre än han skulle hava tjänstgjort, därest han icke erhållit tillstånd till vapenfri tjänst.

4 §.

Tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst, så ock beslut om den tjänstgöring, till vilken den vapenfrie värnpliktige skall uttagas, meddelas av Konungen.

5 §.

Tillstånd och beslut, som i 4 § avses, må av Konungen återkallas eller ändras.

6 §.

Konungen äger besluta, huruvida och i vilken omfattning avkortning i tjänstgöringstid med hänsyn till redan fullgjord tjänstgöring må äga rum i fall, där någon, som fullgjort viss del av honom enligt värnpliktslagen åliggande tjänstgöringsskyldighet, erhållit tillstånd att tjänstgöra som vapenfri värnpliktig eller där någon på grund av förhållande, som avses i 5 §, upphört att vara vapenfri värnpliktig.

7 §.

Då värnpliktig första gången ingivit ansökning om vapenfri tjänst, skall han, där han så önskar, vara fri från skyldighet att övas i vapens bruk samt från att bära vapen eller ammunition intill dess Konungen prövat ansökningen.

Lämnas ansökningen utan bifall, skall den vapenfria tjänstgöringen icke tillgodoräknas den värnpliktige såsom fullgjord värnpliktstjänstgöring.

8 §.

Vapenfri värnpliktig är, där han icke lyder under strafflagen för krigsmakten, i fråga om fel och försummelser med avseende å tjänstgöringen underkastad därom i särskild lag givna bestämmelser.

9 §.

Vad angående övriga värnpliktiga är stadgat skall, där det ej är stridande mot vad i denna lag sägs eller mot föreskrifter, som meddelats med stöd av 10 §, i tillämpliga delar gälla även vapenfria värnpliktiga.

Vad angående övriga värnpliktiga är stadgat skall, där det ej är stridande mot vad i denna lag sägs eller mot föreskrifter, som meddelats med stöd av 10 §, i tillämpliga delar gälla även vapenfria värnpliktiga; dock att beträffande rätt för vapenfria värnpliktiga att komma i åtnjutande av förhöjda förmåner, där sådan förhöjning är beroende av att viss tids tjänstgöring fullgjorts, skall gälla vad därom särskilt stadgas.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

10 §.

För denna lags tillämpning erforderliga närmare föreskrifter meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1943, från och med vilken dag lagen den 12 juni 1925 (nr 338) om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, skall upphöra att gälla. Jämväl värnpliktiga, vilkas ansökningar om befrielse på grund av samvetsskäl från värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning blivit före denna lags ikraftträdande bifallna, skola vara underkastade bestämmelserna i denna lag, dock att *dels* hittills gällande bestämmelser om utbildningstiden skola äga tillämpning i fråga om sådana värnpliktiga, *dels ock* beslut om deras tjänstgöring jämlikt 4 § ej är erforderligt, för såvitt Konungen ej finner sådant böra meddelas.

B. att riksdagen måtte antaga Kungl. Maj:ts i propositionen framlagda, nedan intagna förslag till

1) **L a g**

om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa vapenfria värnpliktiga.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Denna lag äger tillämpning å vapenfria värnpliktiga, där de icke jämlikt strafflagen för krigsmakten lyda under sistnämnda lag.

2 §.

Vapenfri värnpliktig, som underlåter att efter inkallelse eller efter tilländagången tjänstledighet inställa sig till tjänstgöring eller olovligen avviker från den tjänstgörings- eller vistelseort, som är för honom bestämd, eller eljest olovligen håller sig undan, straffes med fängelse i högst sex månader eller dagsböter. Äro omständigheterna synnerligen försvårande, må till straffarbete i högst ett år dömas.

3 §.

Vägrar vapenfri värnpliktig att åtlyda vad vederbörande befäl under tjänstens utövning och i vad som angår tjänsten honom befallt, straffes med fängelse i högst sex månader eller, om brottet med hänsyn till omständigheterna är att anse som ringa, med dagsböter. Äro omständigheterna synnerligen försvårande, må till straffarbete i högst ett år dömas.

4 §.

Gör vapenfri värnpliktig sig eljest skyldig till vårdslöshet eller försumelse i fullgörande av tjänsteplikter, straffes med dagsböter eller, där om-

ständigheterna äro synnerligen försvärande, med fängelse i högst sex månader.

5 §.

Brott, varom i 2—4 §§ förmäles, åtalas av allmän åklagare. Åtalet anhängiggöres, där brottet förövats i stad, vid stadens rådhusrätt men, om rådhusrätt ej finnes i staden eller brottet förövats å landet, vid närmaste rådhusrätt.

6 §.

Böter, som ådömas enligt denna lag, tillfalla kronan.

7 §.

För mindre förseelser i tjänsten må, i stället för straff, varom ovan sagts, såsom tillrättavisning användas:

- a) varning;
- b) åläggande för visst antal gånger, högst sex, eller för viss bestämd tid, högst femton dagar, att utom vanlig ordning förrätta handräckningsarbeten;
- c) förbud att under viss bestämd tid, högst femton dagar, vistas utom förläggningsområde.

Tillrättavisning, varom nu är sagt, må ej användas av mer än ett slag för samma förseelse eller fel, ej heller tillrättavisning, varom i b) förmäles, i något fall så användas, att genom överansträngning eller annan orsak men för den felandes hälsa och tjänstbarhet därav kommer.

Närmare föreskrifter angående tillämpningen av vad sålunda stadgats meddelar Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1943, från och med vilken dag lagen den 12 juni 1925 (nr 183) om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa värnpliktiga (civilarbetare) skall upphöra att gälla.

2) Förordning

angående ändrad lydelse av 20 § 1 och 2 mom. krigsfamiljebidragsförordningen den 30 juni 1942 (nr 521).

Härigenom förordnas, att 20 § 1 och 2 mom. förordningen den 30 juni 1942 om familjebidrag åt värnpliktiga under krigstjänstgöring m. m. (krigsfamiljebidragsförordningen) skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

20 §.

1 mom. Till värnpliktig, vilken uppbär avlöning enligt krigsavlöningsreglementet, utgår, där ej Konungen annorlunda förordnar, efter en tjänstgöringstid om sammanlagt nittio dagar såsom hemortslön ett belopp av en krona om dagen. Sedan tjänstgöringen varat trehundra sextio dagar utgår en krona 50 öre om dagen och efter femhundra fyrtio dagar två kronor om dagen. Vid be-

räkning av nämnda tjänstgöringstid må endast komma i betraktande den tid, under vilken den värnpliktige efter tidpunkt, som Konungen bestämmer, mot åtnjutande av värnpliktigs avlöningsförmåner fullgjort honom åliggande tjänstgöring enligt § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2 i 1936 års värnpliktslag eller enligt 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag eller tjänstgöring efter eget åtagande, i sistnämnda fall dock endast om tjänstgöringen fullgjorts vid förband, organiserat av den myndighet, vid vilken den värnpliktige är truppregistrerad, eller vad gäller värnpliktig, som är truppregistrerad vid central myndighet, enligt av Konungen i kommandoväg meddelade föreskrifter. Med tjänstgöring vid eget förband likställs i nämnda avseende kommendering till skola eller utbildningskurs, som är gemensam för flera förband. Har den värnpliktige innehåft anställning över stat, skall vid beräkning av tjänstgöringstiden hänsyn tagas även till tjänstgöring, som han under sådan anställning fullgjort efter tidpunkt, som Konungen bestämmer.

2 mom. Vad i 1 mom. stadgas skall icke äga tillämpning med mindre den värnpliktige — utöver den i 1 mom. omförmälda tjänstgöringen — fullgjort värnpliktstjänstgöring under sammanlagt trehundra sextio dagar, därest han hänförs till årsklass 1940 eller 1941 eller årsgrupp 1941 eller inskrivits efter år 1941, samt i annat fall under sammanlagt etthundra åttio dagar, dock att nämnda tjänstgöringstider skola förlängas med etthundra tjugu dagar för vapenfri värnpliktig.

Tjänstgöring som i första stycket av detta moment sägs anses i förevarande hänseende såsom helt fullgjord, därest den värnpliktige tidigare blivit i vederbörlig ordning helt eller delvis befriad från dylik tjänstgöring eller frikallad från värnpliktens fullgörande eller ock enligt för honom gällande bestämmelser haft att fullgöra tjänstgöring under kortare tid än i samma stycke sägs.

Vad i — — — högre tjänsteklass.

Denna förordning träder i kraft den 1 april 1943, dock att för vapenfri värnpliktig, vilken jämlikt lagen den 12 juni 1925 (nr 338) om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, erhållit tillstånd att fullgöra tjänstgöring på sätt anges i § 1 a) nämnda lag, den i 20 § 2 mom. första stycket angivna förlängningen av tjänstgöringstiden skall utgöra allenast nittio dagar samt att vad i 20 § 2 mom. andra stycket stadgats om värnpliktig, som blivit frikallad från värnpliktens fullgörande, skall lända till efterrättelse för tiden från och med den 1 oktober 1942.

C. att motionerna I: 200—I: 202 samt II: 292—II: 295, i den mån de icke kunna anses besvarade genom vad utskottet under A. och B. hemställt, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 4 mars 1943.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit
 från första kammaren: herrar *Norman, Linder**), *Wisstrand, Forslund, Olof Carlsson, Mannerskantz, Holstenson* och *Holmbäck*;
 från andra kammaren: fröken *Hesselgren*, herrar *Olovson* i Västerås, *Cruse**), *Lundgren, Jansson* i Hällefors, *Håstad, Andersson* i Eskilstuna och *Hedlund* i Rådom*).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

beträffande 4 och 5 §§ i förslaget till lag om vapenfria värnpliktiga av herrar *Norman, Forslund, Holmbäck*, fröken *Hesselgren* samt herrar *Jansson* i Hällefors och *Andersson* i Eskilstuna, vilka anförde:

I överensstämmelse med vad som föreslås i propositionen anse vi, att beslutanderätten i hithörande ärenden fortfarande skall ligga i Kungl. Maj:ts hand. Önskvärdheten av att Kungl. Maj:t kan kontinuerligt följa utvecklingen i fråga om de vapenfria värnpliktiga anse vi väga tyngre än nackdelen av att Kungl. Maj:ts tid, som bör ägnas större uppgifter, belastas med den mängd ärenden, varom här är fråga. Departementschefens arbetskraft kan emellertid av helt naturliga skäl endast i obetydlig omfattning sättas in på en detaljprövning av varje ansökning att få fullgöra värnplikt i enlighet med vad som stadgas i lagen om vapenfria värnpliktiga, och Kungl. Maj:ts prövning torde därför i det stora flertalet fall bli rent formell. 1941 års utredning har även funnit detta »naturligt och önskvärt». Av desto större betydelse bli då reglerna för ärendenas förberedande behandling. Enligt departementschefens uppfattning kan ett tillfredsställande resultat ernås genom att en särskild föredragande förordnas samt att det beredes honom möjlighet att anlita den sakkunskap på olika områden, som kan finnas behöfelig. Däremot anser departementschefen det för närvarande knappast nödvändigt att för ändamålet skapa ett permanent organ. Enligt vår uppfattning åter är det av största betydelse att tillse att redan vid den nya lagens antagande fasta regler skapas för den förberedande behandlingen av de ömtåliga ärenden, det här gäller. Bland annat ur denna synpunkt ansluta vi oss till tanken på inrättandet av ett särskilt råd för ansökningarnas prövning, innan Kungl. Maj:t fattar sitt beslut. Vi ha därvid även beaktat de skäl för inrättandet av ett särskilt råd, som framförts i motionerna, och den opinion i samma riktning, som visat sig på kyrkligt och frikyrkligt håll. Vi dela den åskådning, som gjort sig gällande, att genom rådet skulle skapas en viktig möjlighet till djupgående prövning av dessa grannliga frågor. Bestämmandet av rådets sammansättning bör i enlighet med vad som föreslagits av de sakkunniga helt ligga i Kungl. Maj:ts hand.

På grund härav få vi hemställa, att 4 och 5 §§ i lagen om vapenfria värnpliktiga måtte erhålla följande lydelse:

4 §.

Tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst, så ock beslut om den tjänstgöring, till vilken den vapenfrie värnpliktige skall uttagas, meddelas av Konungen. Dessförinnan skall yttrande i ärendet inhämtas från ett av Konungen för ändamålet utsett råd, bestående av för bedömande av ifrågasvarande ärenden lämpade personer till det antal Konungen bestämmer.

5 §.

Tillstånd och beslut, som i 4 § avses, må av Konungen återkallas eller ändras sedan yttrande i ärendet inhämtats från det i samma lagrum omförmälda rådet.
